

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE  
FILOZOFICKÁ FAKULTA  
ÚSTAV ROMÁNSKÝCH STUDIÍ



## DIPLOMOVÁ PRÁCE

Petra Váchová

**Počátky portugalského písemnictví**  
The Beginnings of Portuguese Literature

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Jan Hricsina, Ph.D.

**Poděkování:**

Ráda bych poděkovala PhDr. Mgr. Janu Hricsinovi, Ph.D. za pomoc, odborné rady a připomínky, které mi poskytl při vypracování této práce.

Bez podpory ze strany mých rodičů, dětí a partnera bych se během studia neobešla, proto bych jim ráda poděkovala za pomoc, kterou mne po celou dobu zahrnovali a také za trpělivost a shovívavost.

**Prohlášení:**

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 15. 07. 2015

Petra Váchová

**Abstrakt:**

Diplomová práce *Počátky portugalského písemnictví* si klade za cíl zmapovat momenty, kdy se od písemných projevů v latinském jazyce, začíná vydělovat písemnictví v jazyce domácím, tedy galicijsko-portugalském a následně portugalském.

V první části práce je popsán vývoj portugalského jazyka od indoevropštiny, ze které vzešla latina. V jejím rámci se utváří hovorová forma jazyka, která se později rozštěpí na různé dialekty. Objevuje se jazyk galicijsko-portugalský a pomalu se začínají formovat jednotlivé románské jazyky. Nově vznikající portugalský jazyk prochází procesem formování, kdy se vyděluje fáze staré portugalštiny, na kterou navazuje fáze klasická. Poté nabývá portugalský jazyk takové podoby, jakou známe ze současnosti.

V druhé části práce je zachyceno formování a raná vývojová fáze portugalského písemnictví jak neliterárního, tak literárního. Následuje popis žánrů, které v době zrodu portugalského písemnictví převládají, doplněný o výběr ukázek nejstarších textů a jejich překlad.

**Klíčová slova:**

stará portugalština, staré texty, vývoj jazyka, portugalská filologie, překlad

**Abstract:**

The purpose of this thesis is to map out the beginning of literature written in the domestic language, i.e. Galician-Portuguese and later Portuguese, as it started to separate from works written in Latin.

The first part of the thesis describes how the Portuguese language evolved from Latin, which in turn evolved from the Indo-European language. A colloquial form of Latin began to emerge, splitting later into several dialects. The Galician-Portuguese language appears and individual Romance languages start to form. The new Portuguese language undergoes a period of formation, with the first phase being the Old Portuguese, followed by the classical period, until Portuguese became the language we know now.

The second part of the thesis describes the formation and early phases of Portuguese writing, both literary and non-literary, including a list of genres that prevailed during the beginnings of Portuguese literature, and a selection of excerpts of the oldest texts and their translations.

**Key words:**

Old Portuguese, old texts, evolution of language, Portuguese philology, translation

## Obsah

Úvod .....	7
1. Vývoj jazyka .....	9
1.1. Jazyk .....	9
1.2. Indoevropština .....	10
1.3. Latina .....	12
1.3.1. Latina archaická .....	13
1.3.2. Latina klasická .....	15
1.3.3. Latina lidová .....	16
1.3.4. Latina pozdní .....	22
1.4. Galicijsko-portugalský jazyk .....	24
1.5. Románské jazyky .....	26
1.6. Portugalština .....	29
1.6.1. Vývojové fáze portugalštiny .....	33
2. Počátky portugalského písemnictví .....	35
2.1. Nejstarší portugalské písemné památky .....	36
2.1.1. Neliterární texty .....	43
2.1.2. Literární texty .....	53
Závěr .....	72
Bibliografie .....	74

## Úvod

Předkládaná diplomová práce nazvaná *Počátky portugalského písemnictví* se pokouší zachytit vývoj portugalského jazyka a následně zmapovat zrod portugalského písemnictví.

Portugalský jazyk, kterým v současné době hovoří okolo 273 milionů lidí, je šestým neužívanějším jazykem na světě.<sup>1</sup> Při takovém množství rodilých mluvčích a osob, které považují portugalštinu za svůj druhý jazyk, je objem literární produkce velmi velký. Mnoho portugalsky píšících autorů dosahuje celosvětových úspěchů a portugalsky psaná literatura se těší velké oblibě (výjimkou není ani Česká republika). Lepšímu pochopení konkrétní národní literatury napomáhá znalost její minulosti. Už z tohoto důvodu jistě stojí za to vydat se zpět po cestě, kterou se portugalská literatura během svého vývoje ubírala, a prozkoumat na jakých základech vznikla. Vzhledem k tomu, že se portugalština (stejně tak jako každý živý jazyk) neustále vyvíjí, je potřeba mít určité povědomí o jejím vývoji pro to, abychom mohli proniknout do tajů starších nebo přímo nejstarších písemných památek portugalského jazyka.

První část práce je věnována jazykovému vývoji. Po krátké definici toho, co to vlastně jazyk je, následuje popis portugalského jazyka z genealogického hlediska. Na počátku stojí skupina indoevropských jazyků, která se dělí na další větve. Jednu z těchto větví tvoří jazyky italické (kam se spolu s latinou řadí například i nedochovaná oskičtina a umberština). Latina pak pomalu vytlačila ostatní italické jazyky a velmi se rozšířila. V rámci jejího vývoje rozlišujeme fázi archaickou, kdy se jazyk teprve začíná formovat, a dále fázi latiny klasické, kdy už je jazyk etablován a kodifikován. Začíná se objevovat latina lidová čili jazyk hovorový, který není pokračováním fáze klasické, ale jazykovým útvarem, který se rozvíjí paralelně s ní. Na základě lidové latiny, která se začala štěpit a rozpadat na různé dialekty, ze kterých se pak začaly utvářet jednotlivé románské jazyky, se objevuje

---

<sup>1</sup> Zdroj: <[https://pt.wikipedia.org/wiki/L%C3%ADngua\\_portuguesa](https://pt.wikipedia.org/wiki/L%C3%ADngua_portuguesa)>. [cit. 2015-07-20].

jazyk galicijsko-portugalský. Z něj se později vyvinuly dva samostatné jazyky - portugalština a galicijština. Rozdíly mezi jazykem galicijsko-portugalským a ranou fází portugalštiny, označovanou jako stará portugalština, nejsou ostré, dalo by se říci, že tyto dva jazykové útvary se v dané vývojové fázi překrývají či dokonce splývají (lze však předpokládat, že pohled portugalských lingvistů a jejich galicijských kolegů na problematiku vývojových fází těchto jazyků se bude poněkud lišit). Po fázi staré portugalštiny přichází fáze označovaná jako klasická. Poté již portugalský jazyk v podstatě začíná dostávat takovou podobu, kterou známe ze současnosti.

Druhá část diplomové práce se snaží popsat jednak zrod portugalského písemnictví, jednak ranou fázi jeho vývoje. V rámci portugalského písemnictví je vydělena skupina písemných památek neliterární povahy, kam spadají různé texty pořizované za čistě praktickými účely. Mezi nimi figurují písemnosti související s administrativou, právem a ekonomickou (patří sem například kupní smlouvy, závěti, právní vyhlášky apod.) Pro ilustraci jsou uvedeny některé z těchto textů (u těch delších jen úryvek) a poté je u většiny nabídnut překlad do českého jazyka, kdy bylo hlavní snahou přenést obsahový smysl textu. Nejde tedy o překlad zcela doslovný. Další skupinu pak tvoří texty povahy literární. Práce se snaží stručně popsat žánry, které v době zrodu portugalské literatury převažují. Kromě galicijsko-portugalské lyriky se objevují také rytířské romány, vznikají díla dějepisná či hagiografická apod. I zde jsou nabídnuty ukázky. Vzhledem k umělecké povaze těchto textů bylo od jejich převodu do českého jazyka upuštěno.



# 1. Vývoj jazyka

## 1.1. Jazyk

Jazyk je celospolečenským či celonárodním jevem (Černý 1996: 17). Lidská řeč (langage, lingua, linguaggio, atd.) slouží především komunikaci a dorozumění mezi lidmi a jako nástroj myšlení (Šabršula 1980: 18) Na základě předchozího smyslového poznání nám činnost mozku zprostředkovává myšlení, které se zobecňuje a předává dál. Ačkoliv jde o dva různé jevy, je jazyk a myšlení úzce propojeno. Díky jazyku může člověk ukládat své zkušenosti a předávat je dalším generacím, ať už v mluvené či psané podobě (Černý 1996: 17-18). Šabršula definuje jazyk takto:

“Jazyk je soustava výrazových prostředků sloužících myšlení a dorozumění v lidské společnosti. Zobecněné, abstraktní myšlení v pojmech, vyjadřované slovy (signály signálů) a jejich kombinacemi, je vlastní pouze člověku. Svým zdrojem a obsahem mají i řeč i myšlení společenský charakter. Jazyk byl společností vytvořen a na společnost působí. Jazyk má značný vliv na pracovní činnosti. Bez jazyka by nebyla možná racionálně organizovaná společenská výroba. Práce a artikulovaná řeč se staly hlavními faktory, které ovlivňují zdokonalení mozku (1980: 18).”

Přehled některých dalších definic, co vlastně je jazyk, nabízí i Ostrá a Spitzová (1995: 5). Z nich můžeme uvést například definici Martinetovu:

“Jazyk je nástroj dorozumívání, jehož pomocí se analyzuje lidská zkušenost, různě v každém společenství, na monémy, tj. na jednotky nadané sémantickým obsahem a zvukovým výrazem; tento zvukový výraz se zase člení na fonémy, tj. na distinktivní po sobě jdoucí jednotky, jichž je v každém jazyce přesně vymezený počet a jejichž povaha a vzájemné vztahy se též liší od jednoho jazyka k druhému.”

Vývoj jazyků vykazuje celou řadu zákonitostí. Některé souvisí s menší či větší skupinou jazyků nebo jen s některou jejich částí, jiné mají charakter všeobecný, neboť se týkají všech jazyků bez výjimky. Nejjobecnějším zákonem jazykového vývoje je fakt, že každý živý přirozený jazyk se vyvíjí a že neustálým změnám jsou

vystaveny všechny jeho složky, tedy stránka zvuková, slovník i gramatika. Ne všechny složky se ovšem vyvíjejí stejným tempem. Nejvýraznější změny vykazuje slovní zásoba (Černý 1996: 35). Slovní zásoba (slovník) se dělí na dvě skupiny. Tou první je základní slovní fond tvořený slovy, která jsou obecným majetkem celé jazykové pospolitosti. Druhou skupinou je měnlivá část slovní zásoby, která je mnohem obsáhlejší (Šabršula 1980: 37). Stejně jako u ostatních složek jazyka, ani u slovní zásoby neprobíhají změny konstantní rychlostí. Období velmi rychlého vývoje se střídají s obdobími klidnějšími. Vše ovšem závisí na míře dynamismu společenského vývoje. Co se týče obohacování slovní zásoby, Černý (1998: 27) uvádí dva základní typy: a) tvoření nových slov nebo víceslovných pojmenování; b) změny významu u tvarů již existujících. V prvním případě se uplatňuje hledisko morfologické (formální), v druhém se tvar slova nemění a jde o postup čistě sémantický (obsahový). Neboť se v obou případech jedná o vytváření nových pojmenování, je rozhodujícím hledisko sémantické. Nová pojmenování vznikají těmito slovo tvornými a sémantickými postupy: odvozováním, přechodem k jinému slovnímu druhu, skládáním nových slov, tvořením víceslovných pojmenování a frazeologismů, zkracováním, výpůjčkami z cizích jazyků a změnami významu.

Nejkonzervativnější složkou jazyka je gramatika. Vykazuje nejméně stop společenského vývoje, který ji ovlivňuje pouze nepřímo. Mluvnice společenským změnám odolává a mění se mnohem pomaleji než měnlivá část slovní zásoby. Změny, ke kterým v ní dochází, jsou viditelné až po několika stoletích. Gramatický vývoj je nejvíce patrný především na substantivech a slovesech.

Za nepřímé a těžko určitelné můžeme označit změny ve zvukové stránce jazyka ve vztahu k činnostem a myšlení člověka. Jak uvádí Černý (1998: 18), jsou změny, k nimž dochází ve zvukové podobě jazyka během několika generací, sotva postřehnutelné, ovšem máme-li k dispozici údaje z delšího období (v řádu několika staletí), dojdeme k závěru, že se zvuková stránka jazyka během daného období výrazně změnila.

## **1.2. Indoevropština**

V 19. století došli jazykovědci k závěru, že přes velké rozdíly, které mezi nimi existují, vykazují jazyky často znaky příbuznosti. To tedy znamená, že se vyvinuly

ze společného prajazyka. Existující rozdíly mezi nimi způsobily jazykové změny, ke kterým v nich došlo během několika staletí. V rámci srovnávacího a historického výzkumu byla vytvořena genealogická či genetická klasifikace jazyků, která stanovila vzájemné vztahy příbuznosti a rozdělila jazyky světa do tzv. rodin, resp. skupin, ve kterých jsou vždy jen jazyky příbuzné. Dnes se většinou uvádí dvacet takových rodin. Ovšem toto dělení má i své nedostatky (Černý 1998: 50). V řadě případů totiž stále není jasno a zařazení jazyků je pak sporné. Některé jazyky stále zůstávají jako nezařaditelné stranou a je na ně nahlíženo jako na jazyky izolované. Poslední dobou se sice vyjasňuje genetická příbuznost, resp. vzdálenost některých národů tím, že se porovnávají vzorky DNA, nicméně není vhodné ji ztotožňovat s genetickou příbuzností jazyků. Národy jsou totiž po stránce genetické vždy smíšené a dokonce občas mluvily v různých etapách i různými jazyky (Čermák 1997: 87).

Portugalský jazyk, stejně tak, jako ostatní románské jazyky, se řadí do skupiny jazyků indoevropských, která se dělí na několik větví (Šabršula 1980: 131). Černý (1998: 54) nabízí následující přehled rozdělení indoevropských jazyků s tím, že jazyky již vymřelé označuje hvězdičkou:

1. INDOÍRÁNSKÉ JAZYKY (*sanskrt, *prákrty, *avesta; hindština, bengálština, cikánština, perština, tádžiština, atd)
2. ARMÉNŠTINA (*stará a nová)
3. ŘEČTINA (*stará a nová)
4. BALKÁNSKÉ JAZYKY (albánština, atd.)
5. ITALICKÉ JAZYKY (*latina, *oskičtina, *umberština, atd.)
6. ROMÁNSKÉ JAZYKY (francouzština, okcitanština, katalánština, španělština, portugálština, italština, rétorománské jazyky, rumunština, moldavština, atd.)
7. KELTSKÉ (írština *stará a nová, velština, bretonština, atd.)
8. GERMÁNSKÉ JAZYKY (*gótština; angličtina, němčina, holandština, dánština, švédština, norština, islandština, atd.)

9. BALTSKÉ JAZYKY (*pruština; litevština, lotyšština)
10. SLOVANSKÉ JAZYKY (*staroslověnština, bulharština, srbochorvatština, slovinština, čeština, slovenština, polština, ukrajinština, ruština, běloruština)
11. *ANATOLSKÉ JAZYKY (*chetitština, *luvijština, atd.)
12. *TOCHARSKÉ JAZYKY (*tocharština A a B)

O vzniku těchto indoevropských jazyků je toho známo velmi málo, ovšem o průběhu diferenačního procesu v jejich vývoji mají odborníci informací dostatečné množství. Indoevropské jazyky se objevily nejpozději kolem roku 2000 př. n. l. a vyskytovaly se na území, které se rozprostíralo od Hindustánu na východě až po břehy Atlantiku na západě a ze severu přes Skandinávii až ke Středomoří. Staří Indoevropané se členili na kmeny a rody, z nichž každý měl své nářečí. Tím, že se tyto kmeny různě stěhovaly do nových míst, se začaly jazykově diferencovat. Jednalo se ovšem o proces komplikovaný a nepřímý. Podle vlnové teorie Johannese Schmidta existovaly mezi indoevropskými jazyky či dialekty určité dialekty přechodné, jejichž zánik podnítil ostřejší rozdíly mezi jednotlivými jazyky nebo jazykovými skupinami (Šabršula 198: 143-145).

### 1.3. Latina

Latinu, z níž se později vyvinuly románské jazyky, řadíme do skupiny jazyků italských, o nichž se soudí, že vzešly ze základu praitalského. V 1. tisíciletí př. n. l. existoval na území Itálie spolu s latinou velký počet jazyků. Z genealogického hlediska lze jazyky, které jsou doložené památkami z období od 8. do 1. stol. př. n. l. na tomto území, rozdělit na dvě základní skupiny - na jazyky neindoevropské a indoevropské. Do první skupiny představující starší jazykovou vrstvu se řadí etruština, réština, kamunština, severopikénština, sikánština, stará sardština, ligurština a punština. Kromě etruštiny se většinou dochovaly na okrajových oblastech staroitalského území. Indoevropská skupina představující mladší jazykovou vrstvu se člení na italské a neitalské jazyky. Větev italská se pak dále dělí na skupinu latino-faliskou, kam spadá latina, faliština, venetština, sikulština, a

skupinu osko-umberskou, do které řadíme oštinu, umberštinu, jihopikénštinu (sabinštinu) a další menší sabelské jazyky. Mezi indoevropské jazyky neitalické patří messapština, elymština, řečtina, leponština a galština (Pultrová 2006: 15-16).

Název latinského jazyka je odvozen od Latinů, kteří sídlili na území Latia při dolním toku Tibery. Pojem latina představuje hlavně jazyk Říma, který byl založen obyvateli latinského původu. Tím, jak moc Římanů sílila, šířil se i jejich jazyk, který se postupně stal jazykem celé Itálie. Ostatní italské jazyky byly postupně latinou vytlačeny a počátkem našeho letopočtu pak zanikly (Šabršula 1980: 219). Latina prošla v době mezi předpokládanou existencí indoevropského prajazyka až po své klasické období mnoha proměnami. Názory odborníků ohledně periodizace latinského jazyka se mírně liší. Obvykle se uvádějí tyto vývojové fáze:

### 1.3.1. Latina archaická

Tímto termínem označujeme v širším smyslu období nejstarší vývojové fáze latiny. Jedná se o dobu mezi 6. a 2. stol. př. n. l. V té době začínají vznikat první písemné památky. Jazyk ještě není ustálený a prochází rychlými změnami. Gramatika se teprve začíná formovat a postupně sjednocovat. Morfologická a fonetická stránka latiny se také pomalu ustaluje. Z charakteristických jazykových rysů tohoto období můžeme zmínit dvojí význam některých slov (např. *altus* - vysoký, hubený; *sacer* - svatý, prokletý), většinou krátká úsečná slova (*ius*, *lex*, *flos*, *lac*), neexistující závazný slovosled, nedostatečnou slovní zásobu (Dočkalová 2012: 5). Archaickou latinu známe jen díky nápisům a dalším textům, které se dochovaly. Tyto nápisy jednak poskytují informace o každodenním občanském i soukromém životě, jednak dokládají jazykový vývoj, neboť vznikaly dříve než první literární díla. Do dnešních dnů se dochovaly díky použitým materiálům. Byly vytesány do odolných materiálů jako kámen (travertin, vápenec, mramor, apod.), vyryty do kovu a keramiky nebo vyraženy na mincích. Mezi nejobvyklejší typy nápisů patří: *tituli sepulcrales* - náhrobní nápisy, *titulii honorarii* - čestné nápisy věnované žijícím osobám k uctění jejich zásluh, *tituli sacri* - sakrální nápisy týkající se kultu římských božstev, *acta et leges* - úřední nápisy jako usnesení senátu, zákony, apod., *tituli operum locorumque publicorum* - nápisy na veřejných stavbách a *instrumentum domesticum* - kratší soukromé nápisy na nejrůznějších materiálech, zvláště na předmětech denní potřeby. Za dosud nejstarší známý nápis byl

považován nápis objevený na zlaté sponě z Praeneste ve znění: *MANIOS MED FHEFHAKED NUMASIOI* (= Manius me fecit Numerio). Měl pocházet z doby kolem roku 600 př. n. l. Nicméně později byla jeho pravost vyvrácena. Latinské texty z 5. a 4. stol. př. n. l. umožňují konstatovat velmi rychlý jazykový vývoj. Můžeme porovnat uvedený text s nápisem *DUENOS MET FECED*, který byl nalezený na nádobě ze 4. stol. (Ostrá 1980 : 5-6).

Mezi charakteristické znaky archaické latiny patří:

- *rotacismus*

Jedná se o náhradu intervokálního /-s-/ intervokálním /-r-/. Ke změnám dochází v latinských slovech končících v nominativu na /-s/, které se v intervokálním postavení v dalších pádech mění na /-r-/ jako například u slova HONOS, HONORIS. K této změně, která se odráží ve vývoji všech románských jazyků, došlo v 3. stol. př. n. l.

- *monoftongizace*

Dochází k monoftongizaci diftongu /ei/ na /a/ a diftongů /ou/ a /oi/ na /u/. Tato změna je zaznamenána zhruba mezi lety 170-150 př. n. l. K její systemizaci došlo poměrně záhy, tedy ještě před tím, než se začaly formovat jednotlivé románské jazyky. Výsledky této změny se totiž projevují ve všech románských jazycích. Jako příklady můžeme uvést následující slova: DEICERENT > DICERENT, LOUCILIUS > LUCILIUS, IOUXMENTA > IUMENTA, MOIROS > MURUS.<sup>2</sup>

- *zjednodušení systému pádů*

V latině syntaktickou formu jmenných tvarů představovaly flektivní morfémy. Tedy koncovka substantiv a adjektiv označovala gramatickou kategorii pádu. Latinský jazyk měl následující pády:

1. nominativ
2. genitiv
3. dativ
4. akuzativ

---

<sup>2</sup> Castro 1991: 83

5. vokativ

6. ablativ

Skloňování slov první deklinace podle vzoru *femina* vypadalo následovně:

singulár		plurál	
nom.	FEMIN-A	nom.	FEMIN-AE
gen.	FEMIN-AE	gen.	FEMIN-ARUM
dat.	FEMIN-AE	dat.	FEMIN-IS
ak.	FEMIN-AM	ak.	FEMIN-AS
vok.	FEMIN-A!	vok.	FEMIN-AE!
abl.	FEMIN-A	abl.	FEMIN-AE

Podle obecné tendence indoevropských jazyků došlo v archaické latině k zjednodušení systémů pádů - lokál a instrumentál splynuly s ablativem, vokativ měl stejný tvar jako nominativ a stejně tomu bylo i u dativu a ablativu plurálu. Oslabení výslovnosti koncového /-m/ mělo za následek stejný tvar nominativu a akuzativu u slov patřících k první deklinaci, tedy FEMINA = FEMINA(M) a u akuzativu a ablativu třetí deklinace - FLORE(M) = FLORE.

### 1.3.2. Latina klasická

Koncem 4. stol. př. n. l. nastala příznivá situace k tomu, aby se římské nářečí stalo literárním jazykem. Latina v té době již byla jazykem kultivovaným a používala se v různých sférách komunikace. Formulovaly se v ní právnícké a úřední texty, používala se v senátu. Pro čistě literární účely se začala užívat v době, kdy Římané expandovali do Středomoří a měli intenzivní styky s oblastmi řecké vzdělanosti (Ostrá 1980: 6). V tomto období oproti předchozí fázi latiny, která se vyznačovala překotným vývojem a nejednotou, je již jazyk ustálen. Latina se formovala během 3. - 2. stol. př. n. l. Tou dobou vykazuje latinský jazyk archaické prvky, řecké neologismy a prvky lidové. V dalším období převládá snaha se těchto prvků zbavit a jazyk kodifikovat. Počátkem 2. stol. př. n. l. se prohlubuje rozdíl

mezi jazykem spisovným a lidovou mluvou. Někteří rétorové a gramatikové připouští existenci různých variant latiny. Ta nejčistší z nich, označovaná jako *sermo urbanus*, se používala v literatuře, následovala *sermo cotidianus* či *usualis*, kterou mluvily vzdělané vrstvy. Nevzdělané vrstvy obyvatelstva nebo ty, co měly minimální vzdělání, používaly *sermo plebeius* či *vulgaris* (Castro 1991: 85). Vedle těchto typů existovala ještě *sermo provincialis*, která se používala na dobytých územích. V 1. stol. př. n. l. se latina nachází na vrcholu vývoje a dosahuje své čistoty, neboť spisovnému jazyku byla věnována velká péče a odrážela se v něm literární činnost básníků a spisovatelů. Na rozdíl od nich nevzdělané vrstvy obyvatelstva spisovný jazyk v běžné komunikaci neužívaly. Měl totiž své subsystémové zvláštnosti, které dostatečně neznaly. Nastává období "zlatého věku latiny". Mezi nejvýznamnější autory této doby patří Sallustius, Lucretius, Vergilius, Horatius a Caesar s Ciceronem. Po tomto vrcholném období přichází "stříbrný věk latiny". Objem literární produkce se sice zvětšoval, ovšem kvalita se zhoršovala a pomalu přicházel úpadek. V tomto období tvořili Seneca, Quintilianus, Plinius mladší a Tacitus (Dočkalová 2012: 14). Mezi charakteristickými rysy této vývojové fáze latiny můžeme zmínit velké množství slov řeckého původu, která se užívala v různých oblastech lidských činností (*idea*, *phantasia*, *mathematica*, *tragoedia*, *scaena*, *rhetor*, *palaestra*, *atd.*), řecké verbální sufixy jako *-izein*, který přešel do latiny ve tvarech *-izare*, *-idiare* a později se přeměnil na *-izar* a *-ear* (Castro 1991: 85).

### 1.3.3. Latina lidová

Termínem lidová latina (*sermo vulgaris*) se neoznačuje další vývojová fáze jazyka, která následovala po latině klasické, nýbrž jazyk lidový, který se vyvíjel souběžně. Tento hovorový jazyk procházel procesem, kdy se dál rozpadal na různé dialekty a skupiny dialektů. Jak latina spisovná, tak latina lidová se svými dialekty jsou pouze variantami jednoho jazyka, jehož jednota spočívá v totožnosti gramatické stavby a základního slovního fondu (Šabršula 1980: 227). Lidová latina byla jazykem, který byl ve své době velmi živý, stále se vyvíjel a prosazoval se i v písemných památkách. Od klasické latiny, která směřovala ke stálosti norem a jejich kodifikaci, se lišila tím, že se tolik nepodřizovala normám, byla přístupnější změnám, nezavrhovala provincialismy, ani archaismy a stávala se expresivní. Obě



formy latiny se navzájem ovlivňovaly a jejich protikladnost nebyla považována za nepřekonatelnou překážku. Obě byly využívány týmiž mluvčími, kteří na veřejnosti používali latinu spisovnou a doma či v kruhu blízkých přátel mluvili volněji a méně kultivovaně, tedy lidově. Nicméně tento způsob vyjadřování se stále lišil od mluvy prostého obyvatelstva, které s literární formou vůbec nepřicházelo do styku, a proto jeho projevy obsahovaly mnoho gramatických a lexikálních konstrukcí, které nebyly normou uznávané (Ostrá 1980: 7). Nad rozdílností mezi oběma formami jazyka se zamýšleli i samotní příslušníci vzdělaných vrstev.

V jednom z Ciceronových dopisů se můžeme dočíst:

*„Quid tibi ego videor in epistulis? nonne plebeio sermone agere tecum?... Causa agimus subtilius, ornatus; epistulas vero cotidianis verbis texere solemus...”*

*(Epistulae ad familiares IX, 21, 1.)*

„Jakým se ti já zdám v dopisech? Nezdá se ti, že s tebou mluvím lidovou řečí?... Na soudech mluvíme pečlivěji a ozdobněji, dopisy však obvykle skládáme ze všedních slov.”<sup>3</sup>

Dále pak u Quintiliana:

*„Quidam nullam esse naturalem putant eloquentiam, nisi quae sit cotidiano sermoni simillima, quo cum amicis, coniugibus, liberis, servis loquamur, contento promere animi voluntatem, nihilque arcessiti et elaborati requirente... Mihi aliam quandam videtur habere naturam sermo vulgaris aliam viri eloquentis oratio“*

*(Institutio Oratoria XII, 10, 40)*

„Někteří se domnívají, že není žádná přirozená výmluvnost, ale ta, která se nejvíce podobá hovorové řeči, kterou mluvíme s přáteli, manželkami, dětmi a otroky a jež se spokojí s tím, že vyjadřuje touhu lidské mysli a nehledá nic vumělkovaného a strojeného... Mně se zdá, že jinou přirozenou povahu má řeč lidová a jinou projev výmluvného muže.”<sup>4</sup>

---

<sup>3</sup> Dočkalová 2012: 18.

<sup>4</sup> tamtéž

Změn, kterými se lidová latina odlišuje od latiny klasické, je velké množství, proto se omezíme na to, že popíšeme pouze některé z nich. Tyto změny se vyskytují v podstatě ve všech jazykových plánech - ve fonetice, morfologii, syntaxi i slovní zásobě. V plánu fonetickém vykazuje lidová latina určité charakteristické rysy, které hrají velmi důležitou roli ve vývoji směrem k románským jazykům. Zde je třeba zmínit:

- *změnu přízvuku*

Přízvuk se v lidové latině stal důrazovým, přízvučná hláska byla tedy vyslovována s větší intenzitou než slabiky nepřízvučné. V klasické latině byl oproti tomu přízvuk melodický, přízvučná slabika se vyslovovala o něco vyšším tónem, než tomu bylo u slabiky nepřízvučné. Tato změna byla velmi významnou pro další vývoj latiny. Silný důrazový přízvuk na jedné (přízvučné) slabice totiž ústí v poměrně nedůrazné vyslovování slabik nepřízvučných, které jsou oslabovány a mohou zaniknout (Ostrá 1980: 8).

- *změna místa přízvuku*

K této změně dochází několika způsoby. Jednak tzv. rekompozicí složených slov, u kterých se přízvuk posouvá z předpony na kmenovou slabiku (*dīsplīcet* - *displācet*), jednak ztrátou přízvuku u samohlásek *i* a *e* v hiátu a přesunutím na další slabiku (*mulīerem* - *muliérem*).

- *nahrazení kvality kvantitou ve vokalickém systému*

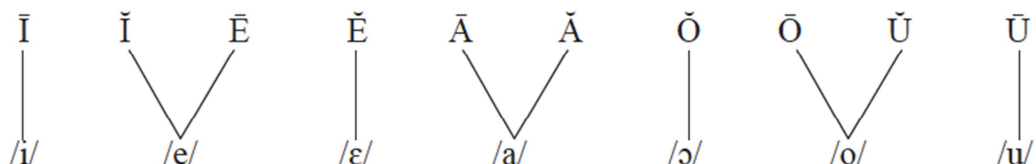
Přízvučných fonémů v latině bylo deset, protože každá samohláska se dělila na dlouhou a krátkou. V latině, jako v dalších jazycích, které mají kvantitativní vokalický systém, existovala ekvivalence mezi kvantitou a kvalitou samohlásky. Tudíž větší kvantitě odpovídalo menší otevření, a menší kvantitě odpovídalo větší otevření. Byla zde tedy korespondence mezi vokály dlouhými a zavřenými a mezi krátkými a otevřenými (Castro 1991: 112-113):

ī = i	ē = e	ā = a	ō = o	ū = u
ĩ = i	ě = e	ǎ = a	ǒ = o	ũ = u

Předpokládá se, že již v této vývojové fázi latiny byly rozdíly v kvantitě doprovázeny rozdíly kvalitativními, avšak toho času irelevantními. Teprve později

dochází k postupnému stírání kvantitativního rozlišení samohlásek, takže původně sekundární kvalitativní rozlišení se stalo jediným a samo začalo plnit distinktivní fonologickou funkci, která v klasické době připadala kvantitě. To mělo za následek zcela odlišný samohláskový systém lidové latiny od systému latiny klasické (Ostrá 1980: 9).

Samohláskový systém lidové latiny:



V této podobě se vokalický systém zachoval v portugalštině v podstatě dodnes, ovšem například ve španělském a francouzském jazyce se jeho podoba změnila.

- *lenizace v konsonantickém systému*

Oslabení výslovnosti je považováno za hlavní změnu v latinském souhláskovém systému. Tímto jevem bylo ovlivněno tolik souhlásek, že bývá považován za hlavní kritérium při dělení na Románii západní a východní, ve které k němu nedošlo. Komplex těchto jevů začal intervokalickým /-b-/, okluzivou, ze které se stala frikativa /-β-/. Zaměňovala se tak za výslovnost bilabiální, získanou díky polosamohlásce /w/. Tato frikativa připomíná, že další sonorní okluzivy /d/ a /g/ byly v intervokalickém postavení oslabeny. Neboť nekolidovaly s jiným fonémem, tento jev neměl dopad na fonologické úrovni. Zadruhé neznělé okluzivy /p, t, k/ se sonorizovaly na /b, d, g/. Nakonec zdvojené okluzivy, jak znělé, tak neznělé, přešly od prodloužené artikulace ke krátké (likvidy a nazály se vyvinuly podobným způsobem). V každé nové etapě vývoje vznikaly druhotné konsonanty, které zaplňovaly prázdné místo po prvotních konsonantech z předešlého období, docházelo tedy k řetězové reakci, kterou lze znázornit takto (Castro 1991: 107):

1.

-B-	-D-	-G-
↓	↓	↓
-β-	-ð-	-ɣ-

2.

-P-	-T-	-K-
↓	↓	↓
-b-	-d-	-g-

3.

-PP-	-BB-	-TT-	-DD-	-KK-	-GG-
↓	↓	↓	↓	↓	↓
-p-	-b-	-t-	-d-	-k-	-g-

Později s fonologizací vyvinutých konsonantů se potvrdila progresivní oslabení [ð] a [ʎ], až do úplné ztráty artikulace. Labiální frikativa /β/ se neztratila, nýbrž tak získala znělý protějšek v /f/ (v portugalštině, francouzštině, italštině a rumunštině), nebo začala fungovat jako alofonní varianta /b/ v intervokalickém postavení (španělština, sardština). Nejednalo se tedy o fonologickou změnu, ale o asimilační fonetickou změnu.

Co se týče distinktivních rysů, v prvních dvou fázích došlo k postupnému prodloužení artikulačních rysů vlastních vokalickým segmentům u segmentů konsonantických (Castro 1991: 107).

konsonant	>	konsonant		konsonant	>	konsonant
[- délka]		[+ délka]		[- znělost]		[+ znělost]
b		β		p		b
d	>	ð		t	>	d
g		ʎ		k		g

- *palatalizace*

V souvislosti s vývojem jódu se objevují zcela nové palatální frikativy a afrikáty. Je na místě připomenout, že /j/ bylo velmi časté, a bylo výsledkem vokálů /i/ a /e/ umístěných v hiátu. K tomu došlo už ve 2. stol. př. n. l. (PARIAT místo PAREAT).

/j/ mělo následující vliv na předcházející souhlásky:

a) /tj/ > /tsj/ > /tʃ/ > /ts/

CRESCENTSIANUS místo CRESCENTIANUS, VINCENTZA místo VINCENTIA,  
MARSALIS místo MARTIALIS

b) /kj/ > /tj/ > /tsj/ > /tʃ/ > /ts/

MUNDICIEI místo MUNDITIEI, TERCIAE místo TERTIAE, FACIO místo FATIO

c) /dj/ a /gj/ > /dʒ/, jako se tomu stalo u /j/

MADIAS místo MAIAS

také /di/ > /dj/ > /j/ > /dʒ/

AIUTOR místo ADIUTOR, ZEBUS místo DIEBUS

d) /lj > ʎ/

/nj > ɲ/

VINEA > /vinja/ > /viɲa/

FOLIA > /folja/ > /foʎa/

e) /k/ a /g/ ne před /j/, ale před vokály /e/ a /i/

CELLA > /tsela/ (> port. cela)

GENTE > /dʒěte/ (> port. gente)

V plánu morfologickém došlo v lidové latině k významnému zjednodušení jmenné flexe a k prosazování určitých analytických tendencí ve flexi slovesné. Zmiňme alespoň tyto:

- *redukce počtu jmenných paradigmát v rámci jmenné flexe*

Z pěti deklinací existujících v klasické latině se v lidové latině udržely pouze tři. Čtvrtá deklinace splynula s druhou, a pátá deklinace přešla k první, což způsobilo eliminaci dvou nejméně frekventovaných jmenných typů.

- *zanikání neutra*

Ve většině případů přešla substantiva rodu středního k rodu mužskému. Pokud se však stal základním tvarem substantiva nominativ plurálu, přešla k rodu ženskému.

- *používání nových prostředků pro vyjádření některých slovesných kategorií*

V lidové latině se projevila tendence dávat přednost opisným tvarům různého druhu. V dalším vývoji se nejvíce prosadil typ *cantare habeo* místo *cantabo* a dále *dicere habeo* místo *dicam*, který začal být později používán pro vyjádření prostého futura. Z typu *cantare habebam* se vytvořil slovesný tvar, který nejprve sloužil k vyjadřování dějů následných v minulosti, později kondicionál.

Co se týče slovní zásoby, zde můžeme uvést například fakt, že na rozdíl od latiny klasické, která pro označení zvířat a rostlin přebírala výrazy řecké, si latina lidová tvoří své vlastní názvy: klas. *caepa* = vulg. *unio*, amygdala = *nucicla* (*nucicula*), *strychnos* = *uva lupina*, *camelopardalis* = *ovis fera*, *elephantus* = *bos Luca*, *hippopotamus* = *bos Aegyptius*. Dalším zajímavým jevem v lidové latině je časté užívání deminutiv, která byla velmi oblíbená a často nahrazovala jména prostá. Byla používána k označení náklonnosti, sympatie nebo nesympatie. Jde většinou o slova týkající se každodenního života. Patří mezi ně slova k označení členů rodiny *servulus*, *adulescentulus*; slova k označení částí těla *auricula*, *cerebellum*; slova označující zvířata *agnellus*, *apicula*; výrazy pro nářadí jako *acucula*, *cultellus*; nebo slova týkající se přírody *soliculus*, *rivulus* (Dočkalová 2012: 23).

#### 1.3.4. Latina pozdní

Pod tímto termínem rozumíme období, kdy pro většinu uživatelů byla latina až druhým jazykem, tedy od 5. století až skoro do 18. století. K této situaci se vyjadřuje Hall následovně:

“A antonimia entre o romance e latim não implica, como costuma pensar-se, que este último tenha deixado de ser falado e sobreviva unicamente como língua morta, usada exclusivamente na leitura e na escrita. A diferença entre os dois, nesse momento, foi antes a existente entre uma língua materna e uma não materna, sendo a materna raramente usada para escrever. A grammatica, era

ensinada aos rapazes nas escolas - as raparigas quase nunca recebiam escolaridade deste tipo - como uma língua segunda.”<sup>5</sup>

Jak můžeme vidět, užívání latinského jazyka tedy záviselo jednak na typu vzdělání a na tom, z jaké společenské vrstvy daný jedinec pocházel. V souvislosti s tím je třeba připomenout, že římský vzdělávací systém přestal v Galii fungovat ve 4. stol. n. l., v Hispánii vydržel o čtyři století déle. Latina vyučovaná ve školách během středověku nemá jednotný ráz. Vzdálenost mezi mluveným jazykem a tím, který se vyučoval podle gramatik, způsobovala v písemných projevech velké množství chyb, které odrážely individuální charakteristiku pisatelů neznalých správného klasického úzu.

Za pokračování této vývojové fáze latiny se označuje latina středověká, mrtvý literární jazyk, který zanikl přesto, že značně ovlivňoval jazyky západní Evropy.

Lapesa popisuje proces přeměny latiny na románské jazyky následujícím způsobem:

[...] Durante el Imperio, las divergencias se ahondaron en grado considerable: el latín culto se estacionó, mientras que el vulgar, con rápida evolución, proseguía el camino que había de llevar al nacimiento de las lenguas romances. Las gentes extrañas que iban romanizándose no percibían bien distinciones de matiz antiguas en la lengua que aprendían; en cambio, se percataban del valor significativo encerrado en las expresiones que entonces empezaban a apuntar; así ganaban el terreno los usos nuevos. Al fin de la época imperial, las invasiones y la consiguiente decadencia de la cultura aceleraron el declive de la lengua literaria. Desde el siglo VII sólo la empleaban eclesiásticos y letrados; pero su lenguaje revela inseguridades y admite vulgarismos, fabrica multitud de

---

<sup>5</sup> Hall 1974: 106-107. In Castro 1991: 85. “Antonymie mezi románštinou a latinou neznamená, jak se obvykle předpokládá, že by latina přestala být užívána a přežívala pouze jako jazyk mrtvý, užívaný pouze pro četbu a psaní. Rozdíl mezi těmito dvěma jazyky existoval již předtím a spočíval v tom, že jeden byl užíván jako jazyk mateřský a druhý ne. Toho mateřského se však neužívalo v písemných projevech. Gramatiku [latiny] se chlapci učili ve škole v rámci výuky druhého jazyka. Dívám se většinou takového vzdělání nedostávalo.”

palabras nuevas y acoje, barnizándolas ligeramente, numerosas voces romances o exóticas. Es el *bajo latín* de la Edad Media.<sup>6</sup>

#### 1.4. Galicijsko-portugalský jazyk

Na severozápadě Iberského poloostrova se z latiny začal utvářet nový, galicijsko-portugalský jazyk, který se v portugalštině označuje názvy *galego-português* či *galaico-português*. Po rozpadu západořímské říše se na Iberském poloostrově začali usazovat Vizigóti, kteří následně založili roku 585 n. l. Vizigótské království. Germánské obyvatelstvo však přijalo křesťanství římského ritu a jazykově se romanizovalo. Spisovný latinský jazyk sloužil nadále jako jazyk komunikace a kultury, lidová latina se vyvíjela velmi rychlým tempem a začala se diverzifikovat. Vizigótské království pak zničili arabští muslimové, kteří na Iberský poloostrov vpadli roku 711. Jejich nadvláda, která s sebou přinesla islám a arabský jazyk (jenž po sobě zanechal velmi silné stopy), trvala nad tímto budoucím portugalským územím až do roku 1249, kdy bylo dobyt Faro. Právě muslimská invaze a následná Reconquista hrají klíčovou roli v utváření tří jazyků poloostrova - galicijsko-portugalského na západě, kastilštiny (španělštiny) v jeho středu a katalánštiny na východě. Tyto jazyky vznikly na severu Iberského poloostrova a díky Reconquistě se šířily dál na jih. (Teyssier 2001: 6). Reconquista způsobila velké změny v distribuci obyvatelstva na poloostrově. Místa, která zůstala po dobytí vysídlena, bylo potřeba znovu osídlit. Většina nových obyvatel přicházela ze severu a přinášela s sebou svůj jazyk. Tímto způsobem galicijsko-portugalský jazyk, který se zrodil v oblasti mezi Dourem a Mondegem, pomalu postupoval dál do jižních oblastí. Z období tří století mezi příchodem Vizigótů a muslimskou invazí se nedochovaly žádné písemné důkazy o lingvistickém vývoji, nicméně obecná

---

<sup>6</sup> Lapesa 1986: 68-69. In Castro 1991: 82. "Po dobu trvání Římské říše se rozdíly prohloubily do značné míry. Zatímco klasická latina stagnovala, pokračovala lidová latina velkou rychlostí tím směrem, kterým se ubírala při zrodu románských jazyků. Cizinci, kteří se postupně romanizovali, nevnímali správně původní odstíny přejímaného jazyka, všímali si však významové hodnoty zařizované ve výrazech, které si tehdy začali osvojovat. Tyto výrazy se pak začaly užívat novým způsobem. Ke konci éry Římské říše uspíšily invaze a následný kulturní úpadek pokles literárního jazyka. Ten od 8. stol. používali pouze duchovní a vzdělanci. Jejich způsob vyjadřování byl však rozkolísaný a připouštěl lidové výrazy, přinášel spoustu nových slov, mírně upravoval a následně přejímal početné románské a exotické výrazy. Jednalo se o pozdní středověkou latinu."



vývojová linie je nezpochybnitelná - latina se mění na protorománštinu a objevují se určité jazykové hranice, z nichž jedna oddělí jazyky na západě Iberského poloostrova, odkud vzejde právě jazyk galicijsko-portugalský, od jazyků ze středu poloostrova, z nichž se zrodí leónština a španělština. Začátkem 14. století dochází k oddělování galicijského jazyka od portugalštiny. V století 16. pak přestává být užívána galicijština ve své psané podobě a uchovává se pouze ve formě mluvené (Teyssier 2001: 39).

Podívejme se na některé aspekty galicijsko-portugalského jazyka. Co se týče fonetické stánky, zmiňme alespoň tyto:

- *vokální systém*

Systém souhlásek v galicijsko-portugalském jazyce je identický s tím, který se vytvořil v lidové latině, tedy místo původních deseti latinských samohlásek, je zde systém o sedmi samohláskách. Charakteristickým rysem galicijsko-portugalského jazyka bylo udržení monovokální podoby tonických vokálů, jež ji odlišilo od španělštiny, kde se v též tonické pozici změnil na diftongy.

petra > šp. piedra

nove > šp. nueve

- *konsonantický systém*

Jak uvádí Teyssier (2001: 11), palatalizace, která proběhla v lidové latině, způsobila fonetické změny, jejichž výsledkem byl zrod šesti nových fonémů v jazyce galicijsko-portugalském:

/ts/ - cidade, cem, preço, faço

/dz/ - prezar

/dʒ/ - gente, hoje, vejo, esponja

/j/ - roxo

/ʎ/ - filho

/ɲ/ - senhor, tenho

Výraznou proměnou dále prošla výslovnost konsonantických skupin *pl-*, *cl*, a *fl-* na začátku slov. Ve španělštině se výše zmíněné konsonantické skupiny palatalizovaly, v galicijsko-portugalském jazyce a v sousední leónštině došlo k

nahrazení laterální palatály [ʎ], zaznamenané v španělštině grafémem <ll>, palatoalveolární afrikátou [tʃ] zapisovanou pomocí grafému <ch> (Weber 2013: 46).

*plaga* > *llaga* (šp.) > *chaga* (gal-port.)

*clamare* > *llamar* (šp.) > *chamar* (gal-port.)

*flama* > *llama* (šp.) > *chama* (gal-port.)

U některých slov, kterých se v galicijsko-portugalském jazyce užívalo méně často, se konsonantické skupiny *pl-*, *cl-*, *fl-* v počáteční pozici vyvinuly stejným způsobem jako skupina *bl-*. Laterála [l] přešla ve vibrantu [r].

*placere* > *prazer*

*clavu* > *cravo*

*flaccu* > *fraco*

*blandu* > *brando*

Slovní zásoba galicijsko-portugalského jazyka byla ovlivněna germánskými jazyky, ale nejvíce byla poznamenána jazykem arabským. Nacházíme v ní tedy četné arabské výrazy z oblasti zemědělství, výrazy pro označení zvířat a rostlin či potravin (*arroz*, *azeite*, *azeitona*, *bolota*, *açucena*, *alface*, *javali*, *açúcar*), dále výrazy z oblasti techniky, vědy a umění (*alfinete*, *alicate*, *albarda*, *alicerce*, *azulejo*), výrazy týkající se administrativy či finančnictví (*alcaide*, *almoxarife*, *alfândega*). Většina těchto slov začíná na *a*, neboť *al* vyjadřuje v arabštině člen připojovaný na počátek slov (Weber 2013: 48).

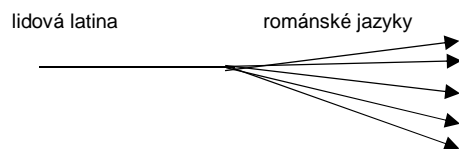
Co se týče morfologie, tak zde jistě stojí za zmínku formování určitého členu na základě latinského ukazovacího zájmena *ille*, z jehož tvarů v akuzativu lišících se v rodě a čísle (*illum*, *illam*, *illos*, *illas*) vzešly následkem afereze tvary *lo*, *la*, *los*, *las*. Z těchto členů se následně vyvinuly tvary *o*, *a*, *os*, *as*.

## 1.5. Románské jazyky

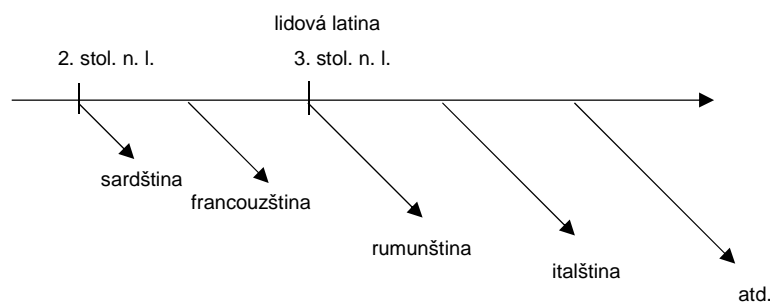
Prvním předpokladem pro vznik románských jazyků je rozšíření latinského jazyka za hranice území, kde se jím původně mluvilo. Latina vytvořila podmínky pro zrod románských jazyků, které jsou považovány za její další vývojový stupeň. Převládá názor, že románské jazyky vznikly na základě latiny hovorové (lidové), která se

lišila od latiny klasické. Dokladů o tom, že se skutečně hovorový jazyk od latiny klasické lišil, je mnoho. Sami Římané k odlišení různých variant svého jazyka používali termíny jako *sermo cotidianus*, který označoval každodenní hovorový jazyk, *sermo rusticus* a *sermo vulgaris* (Šabršula 1980: 228). Různé diferenciatní faktory, spolu se strukturálními změnami, ke kterým v latině docházelo, vedou některé odborníky k závěru, že jednotlivé románské jazyky se nezačaly objevovat a vyvíjet na území Římské říše ve stejnou dobu. Ne všichni ovšem zastávají tento názor. Castro (1991: 152) upozorňuje, že někteří autoři jako např. W. Meyer-Lübke, H. Grandgent a také Henri-François Muller se domnívají, že lidová latina byla po celou svou existenci jazykem jednotným a neporušeným do té doby, než se rozvětvila na různé románské jazyky. Podle této teorie by se lidová latina tedy napřed rozšířila po celém románském území a pak by se přeměnila v protorománský jazyk společný celému impériu. Dále by následovalo období společné vše románským jazykům, "période romane primitive". Následkem rozpadu římské říše, izolace a osamostatnění bývalých provincií by vznikly románské jazyky (Šabršula 1980 : 109). K rozštěpení lidové latiny by podle této unilineární teorie nemělo dojít dříve než ve 12. stol. Proti této teorii se staví odborníci, kteří se naopak domnívají, že lidová latina byla jazykem nesoudným, v jehož rámci se ihned po romanizaci jednotlivých provincií začaly objevovat různé dialekty, z nichž se zrodily jednotlivé románské jazyky. Tato teorie se nazývá teorií multilineární. Castro (1991: 152 a 153) nabízí následující znázornění těchto dvou teorií:

#### teorie unilineární



## teorie multilineární



Dále zmiňuje názor Robert A. Halla, který se domnívá, že diferenciace mezi latinou literární (klasickou) a latinou lidovou začala být výraznou velmi záhy, někdy v 1. stol. př. n. l. Latina klasická se stávala čím dál státičtější, zatímco latina lidová se nepřestávala vyvíjet. Proces přechodu od latiny k románským jazykům byl dlouhý a stupňovaný. Trvalo zhruba osm až devět století, než byla latina nahrazena novými románskými jazyky.

Přístup k vydělování jednotlivých jazyků v rámci skupiny jazyků románských se po staletí různě měnil. Šabršula (1980: 89) uvádí různé autory a jejich dělení románských jazyků. Z nich můžeme zmínit například Pozovu klasifikaci z r. 1587, který dělil románské jazyky na italštinu, francouzštinu, španělštinu, jazyk “valašský”, s náznakem vydělení gaskoňštiny, okcitanštiny, frankoprovensálštiny s odvoláním na piemonštinu; dále Müllerovo třídění z konce 17. století, který kromě španělštiny, francouzštiny, italštiny, friulštiny, réťtiny (Rhaetica seu Grisonum), katalánštiny (Sardica ut in oppidis loquuntur), sardštiny (Sardica, ut in Pagis), portugalštiny vyděluje i rumunštinu (Italica, Hispanica, Gallica, Rhaetica, Sardica, Sardica Vulgaris, Walachica). Existuje mnoho hledisek, ze kterých je možno románské jazyky klasifikovat. Šabršula popisuje klasifikaci z hlediska jazykově-zeměpisného, z hlediska typologického a dále také zmiňuje Pohlovu klasifikaci sociolingvistickou, kdy do první skupiny spadá pět jazyků etno-politických: portugalština, španělština, francouzština, italština a rumunština. Do druhé skupiny se řadí pět jazyků etnických: katalánština, okcitanština, frankoprovensálština, útvary rétorománské, sardština. K těmto jazykům by eventuálně bylo možné ještě přiřadit korsičtinu. Třetí skupinu tvoří dva mrtvé jazyky, tj. dalmatština a severoafríčtina. Poslední skupinou jsou jazyky kreolské, založené na portugalštině, španělštině a francouzštině (Šabršula 1980: 97).

## 1.6. Portugalština

Portugalština je jedním z nejužívanějších jazyků světa. Hovoří jí zhruba 273 miliónů lidí, z nichž 250 miliónů ji považuje za jazyk mateřský, zbytek ji užívá jako druhý jazyk. Je úředním jazykem devíti zemí a jednoho nezávislého území.<sup>7</sup> Na evropském kontinentu se s ní setkáme v Portugalsku, kde v rámci tohoto jazyka můžeme vyčlenit v oblasti západního pásu Iberského poloostrova tyto dialekty:<sup>8</sup>

- a) *dialekty galicijské*
- b) *severoportugalské dialekty*
- c) *středo a jihoportugalské dialekty*

Cunhovo dělení můžeme pro zajímavost srovnat s přehledem, který nabízí Ostrá (1995: 129), a které se poněkud liší:

- a) *skupina severní (galicijština, minhotský dialekt - na jih od řeky Minho, trasmontanský čili mirandský dialekt)*
- b) *skupina střední (aveirsko-coimberský dialekt - na atlantickém pobřeží, beirský dialekt - na východě)*
- c) *skupina jižní (dialekty, jimiž se mluví v jižní části Portugalska - ty se dělí na horní a dolní dialekt alentejský a dialekt algarvský)*
- d) *skupina ostrovní (těmito dialekty se mluví na Azorských ostrovech a Madeiře)*

Velmi podrobně se situaci ohledně portugalských dialektů (*dialectos*) a nářečí (*falares*) věnoval Paiva Boléo, jenž ve spolupráci s Marií Helenou Santos Silva mírně modifikoval portugalskou dialektologickou mapu, kterou vypracoval Leite de Vasconselos.<sup>9</sup>

Dialekty jsou rozděleny následovně:

- a) *dialekt guardamilský*
- b) *dialekt rionorský*
- c) *dialekt mirandský*

---

<sup>7</sup> zdroj: <[https://pt.wikipedia.org/wiki/L%C3%ADngua\\_portuguesa](https://pt.wikipedia.org/wiki/L%C3%ADngua_portuguesa)> [cit. 2015-07-13].

<sup>8</sup> Cunha, Cintra 1999: 10.

<sup>9</sup> In Castro 1991b: 71-72.

d) *dialekt barranquenhský*

Nářečí jsou rozdělena na:

- a) *nářečí minhotské (to se dělí na severní, střední, východní a jižní, dále sem spadá varianta bražská a portská)*
- b) *nářečí trasmontanské (západní, střední, východní a jižní)*
- c) *nářečí beirské (východní, západní a varianta sãtãoská)*
- d) *nářečí jižní Vougy a Mondega (varianta aveirská, varianta oblasti Campos do Mondego)*
- e) *nářečí Castela Branca a Portalegre*
- f) *nářečí jižní (severní alentejské, jižní alentejské, algarvské a varianta oblasti Almódôvar a Mentola)*

O jazykové situaci na portugalském území se vyjádřil Paiva Boléo následujícími slovy:

“Uma pessoa, mesmo alheia a assuntos filológicos, que haja percorrido Portugal de norte a sul e conversado com gente do povo, não pode deixar de ficar impressionada com a excepcional homogeneidade linguística do País e sua escassa diferenciação dialectal - ao contrário do que sucede noutros países, quer de língua românica, quer germânica.”<sup>10</sup>

Za jazykovou extenzi portugalských dialektů kontinentálních se považují dialekty, jimiž se hovoří na Azorských ostrovech a Madeiře. Na území Latinské Ameriky pokrývá portugalština území Brazílie. Vzhledem k obrovské rozlehlosti této země je situace jiná než v Portugalsku, a o jazykové homogenitě se zde hovořit nedá, což ostatně vystihl Serafim da Silva Neto:

---

<sup>10</sup> Paiva Boléo 1961: 85 In Cunha, Cintra 1991: 9. “I člověk bez filologických znalostí, který procestuje Portugalsko od severu k jihu, musí být překvapen výjimečnou jazykovou homogenitou této země a její minimální dialektální diferenciací v porovnání se stavem v jiných jazycích, ať už románských či germánských.”

”É preciso ter na devida conta que a *unidade* não é *igualdade*; no tecido linguístico brasileiro há, de certo, gradações de cores. Minucioso estudo de campo determinaria, com segurança, várias *áreas*. O que é certo, porém, é que o conjunto dos falares brasileiros se coaduna com o princípio da *unidade* na *diversidade* e da *diversidade* na *unidade*:”<sup>11</sup>

Brazilské dialekty je možné rozdělit na dvě skupiny:

- a) *severobrazilské*
- b) *jihobrazilské*

Co se týče situace portugalského jazyka na území Afriky, Asie a Oceánie, je potřeba v první řadě odlišit dvě jazykové skupiny - kreolskou a nekreolskou. Varianta kreolská je výsledkem střetávání portugalského jazykového systému s jazykovým systémem domorodým, ke kterému docházelo od 15. století. Ovšem odklon od portugalštiny je dnes tak velký, že v případě kreolských dialektů je záhodno mluvit spíše o jazycích, které vzešly z jazyka portugalského. Tyto kreolské jazyky je pak podle Cunhy (1991: 23-24) možné z hlediska geografického dělit do tří skupin:

a) *kreolština kapverdská*

- varianta severní, barloventská (ostrovy Santo Antão, São Vicente, São Nicolau, Sal a Boavista)
- varianta jižní, sotaventská (ostrovy Santiago, Maio, Fogo a Brava)

b) *kreolština ostrovů guinejského zálivu*

- varianta ostrova São Tomé
- varianta ostrova Príncipe
- varianta ostrova Ano Bom

c) *kreolština africké pevniny*

- varianta Guiney-Bissau

---

<sup>11</sup> Silva Neto 1963: 271 In Cunha, Cintra 1991: 9 “Je třeba mít na paměti, že jednoty není to samé co stejnost. V oblasti brazilského jazyka bezpochyby existují odstíny. Detailní lingvistické studium by jistě vytyčilo různé oblasti. Nicméně je jasné, že soubor brazilských řečí se shoduje s principem jednoty v rozmanitosti a rozmanitosti v jednotě.”

- varianta senegalského Casamance

Z kreolských dialektů/jazyků do dnešní doby přetrvávají pouze tyto:

- a) *varianta malacká*
- b) *varianta macauská*
- c) *varianta srílanská*
- d) *varianta oblastí Chaul, Korlai, Tellicherry, Cananor e Cochim*

V Oceánii přetrvává pouze kreolština v Tugu, oblasti nacházející se blízko Jakarty na ostrově Jáva.

Do skupiny jazyků nekreolských spadá jak portugalština používaná v Angole, na Kapverdách, v Guinee-Bissau, Mozambiku a na São Tomé a Príncipe, která je zde také úředním jazykem, tak i varianty, jimiž mluví část obyvatel těchto států a dále také obyvatelé asijské Goy, Damãa, Diu a Macaa a Timoru v Oceánii. Jedná se o portugalštinu, která se sice zakládá na portugalštině evropské, nicméně prošla mnoha úpravami a to především co se týče slovní zásoby (Cunha 1991: 24).

Ohledně skutečnosti, že portugalský jazyk patří do skupiny románských jazyků, které vzešly z lidové latiny, mají odborníci jednotný názor, ovšem na jednotlivé vývojové fáze portugalštiny se jejich názory poněkud liší. Někteří z nich, jako například Paul Teyssier, se domnívají, že z lidové latiny se nejdříve vyvinul galicijsko-portugalský jazyk, ze kterého posléze vzešel jazyk portugalský. Jiní odborníci, mezi nimi i Ivo Castro, zastávají názor, že stará portugalština přímo navazovala na lidovou latinu, galicijsko-portugalský jazyk zmiňují spíše okrajově a do přehledu periodizace jednotlivých vývojových fází ho neřadí. Rozdíly mezi galicijsko-portugalským jazykem a starou portugalštinou nejsou ostré, tyto jazyky se v podstatě prolínají a splývají. Hampl (In Šabršula 1980: 215) se k této záležitosti vyjadřuje následujícím způsobem:

“Velký historický význam má galicijština, ze které se na dnešním portugalském území vyvinula portugalština. Středověká galicijština se až do 15. stol. tak málo lišila od portugalštiny, že se první písemné památky označují jako galicijsko-portugalské. Dodnes se podobnost portugalštiny a galicijštiny jeví ve všech



jazykových plánech. Proto se galicijština, jejíž území náleží Španělsku, jazykově přičleňuje k portugalštině. [...] Proti portugalštině chybějí galicijštině znělé sykavky: např. -s- v casa se v galicijštině foneticky realizuje jako špan. neznělá alveolární frikativa, g - v genro (podle galicijského pravopisu xenro) se foneticky realizuje jako neznělá palatální frikativa [j], -z- v riqueza má fonetickou realizaci jako neznělá interdentalní nebo dentální frikativa. Na rozdíl od portugalštiny nenecháváme v galicijštině nosové diftongy a na většině jejího území ani nazální vokály. [...]"

Teyssier (2001: 35-36) upozorňuje na skutečnost, že otázka vytyčení vývojových fází je komplikovaná:

“[...] Alguns estudiosos distinguem na evolução do português dois grandes períodos: o arcaico, que vai até Camões (século XVI), e o moderno, que começa com ele. Outros baseiam a sua periodização nas divisões tradicionais da história - Idade Média, Renascimento, Tempos Modernos -, ou nas escolas literárias, ou simplesmente nos séculos... Trata-se em verdade, de um problema muito complexo [...]”<sup>12</sup>

### 1.6.1. Vývojové fáze portugalštiny

Jak jsme výše zmínili, názory na to, jakým způsobem vydělovat jednotlivé vývojové fáze portugalského jazyka nejsou zcela jednotné. Například Castro v *Curso da História da Língua Portuguesa* rozlišuje pouze fázi *staré portugalštiny*, která navazovala přímo na lidovou latinu a fázi *portugalštiny klasické*. V Teyssierově podání na lidovou latinu navazoval *jazyk galicijsko-portugalský*, který vymezuje obdobím od roku 1200 zhruba do roku 1350, další fázi označil výrazem “*evropská portugalština*” s časovým vymezením od 14. století do současnosti. Vzhledem k tomu, že termín *stará portugalština* v podstatě označuje stejnou

---

<sup>12</sup> “[...] Někteří odborníci rozlišují dvě velká období ve vývoji portugalštiny - období archaické, které trvá až do doby Camõesovy (16. stol.) a období moderní, které přímo navazuje. Jiní odborníci při periodizaci vychází z tradičního historického dělení, tedy středověk, renesance a moderní doba, nebo se řídí literárními školami či pouze staletími. Otázka periodizace je opravdu velmi komplexním problémem [...]”

vývojovou etapu jako výraz galicijsko-portugalský jazyk, nebudeme na tomto místě zmiňovat charakteristické rysy tohoto období, neboť některé z nich byly popsány výše (viz str. 17). Dalším vývojovým obdobím, tedy portugalštinou klasickou, se z důvodu, že tato nová historická fáze začíná podle Castra (1991: 243) v době vydání Oliveirova díla *Grammatica da lingoagem portuguesa* roku 1536, zabývat nebudeme, neboť do kategorie nejstarších galicijsko-portugalských textů většina odborníků řadí písemné památky vytvořené zhruba do roku 1255, a tudíž s počátky portugalského písemnictví nijak nesouvisí.

## 2. Počátky portugalského písemnictví

Na rozdíl od dnešního stavu jazyka, který mohou lingvisté zkoumat bez obtíží, jsou pro zkoumání jazykového vývoje jediným vodítkem písemné památky daných historických období. Ty umožňují odborníkům pomocí komparativní metody získávat informace o stavu jazyka a o změnách, ke kterým v něm docházelo. Ovšem velkým problémem je, že těchto písemných památek, zvláště z nejstarších historických období, je minimum a jsou spíše povahy fragmentární. Nicméně někteří vědci, kteří se zabývají nejstaršími portugalskými texty, se domnívají, že v různých archivech stále čeká na objevení mnoho nevydaných textů. S omezeným počtem dochovaných textů, také vyvstává otázka, zda je možné na jejich základě spolehlivě určit charakteristické rysy daného vývojové období. K této otázce se vyjádřila výstižným způsobem Clarinda de Azevedo Maia:

“Embora os documentos notariais de carácter particular não sejam um espelho fiel, uma reprodução da linguagem local, eles deixam de transparecer certos factos da linguagem falada da época. Uma interpretação crítica desses documentos [...] permit[e] compreender a verdadeira natureza da língua escrita dos documentos não literários da Idade Média e manifest[a] ser impossível uma plena reconstrução dos estados pretéritos da língua. Tratando-se de uma linguagem escrita, e além disso, de carácter bastante artificial, a linguagem desses documentos medievais nunca reflecte fielmente a linguagem falada da época e da região a que se referem [...] O seu valor como fontes de informação para o conhecimento da língua na Idade Média é [...] bastante variável: cada documento deixa transparecer, em diferentes proporções, certos traços da linguagem falada, de acordo com determinadas circunstâncias que podem influenciar, de modo mais ou menos acentuado, a maneira como cada notário escreve. Podem considerar-se factores verdadeiramente decisivos a educação e o grau de cultura da notário ou do escriba e a época em que o documento foi escrito [...]”<sup>13</sup>

---

<sup>13</sup> In Castro 1991: 175. “Ačkoliv notářské dokumenty soukromého rázu nejsou věrným zrcadlem, reprodukcí místního jazyka, osvětlují určitá fakta ohledně mluveného jazyka daného časového období. Kritický výklad těchto dokumentů umožňuje pochopit skutečnou povahu psaného jazyka

Přelom 19. a 20. století byl momentem, kdy se začaly objevovat seriózní vědecké výzkumy v oblasti vývoje portugalského jazyka. Obrovský význam pro poznání nejstarších portugalských či galicijsko-portugalských písemných památek měla práce takových odborníků z řad filologů a historiků jako byl např. Leite de Vasconcelos, Pedro de Azevedo, Rui de Azevedo, Luís F. Lindley Cintra a Avelino de Jesus da Costa. Z té mladší generace je třeba zmínit jména jako Ivo Castro, Ana Maria Martins, Susana Pedro, José António Souto Cabo či António Emiliano.

## 2.1. Nejstarší portugalské písemné památky

Na základě vědeckých poznatků Luíse F. Lindley Cintry a Avelina de Jesus da Costy z šedesátých a sedmdesátých let minulého století, kteří vycházeli ze starších prací João P. Ribeiry a Pedra de Azeveda, byl vytvořen korpus prvních dokumentů psaných galicijsko-portugalským jazykem. O tento korpus se dlouhou dobu opíraly práce různých odborníků. Nové poznatky z bádání v této oblasti, zvláště průzkum archivů, spolu s přehodnocením některých stávajících skripto-lingvistických kritérií však vedly k vytvoření korpusu nového (Souto Cabo 2004: 570).

Dlouhou dobu převládala teorie, že nejstaršími galicijsko-portugalskými texty pocházejícími ze 12. století jsou *Auto de Partilhas* z roku 1192 a *Testamento de Elvira Sanches* z roku 1193. Po nich následovaly dva dokumenty z 13. století: *Notícia de Torto* a *Testamento de Afonso II* (datovaný 27. 6. 1214). V roce 1957 provedl Avelino de Jesus da Costa výzkum, který ho přivedl k názoru, že *Auto de Partilhas* nemůže být originální dokument pocházející z roku 1192 a bude se jednat nejspíše o text z přelomu 13. a 14. století. Na základě Costových poznatků se Rui de Azevedo přiklonil k názoru, že to nejspíše nebude ani kopie či novější

---

středověkých neliterárních textů a poukazuje na nemožnost plně rekonstruovat předcházející stav jazyka. Vzhledem k tomu, že se jedná o jazyk psaný a navíc do značné míry vyumělkovaný, nikdy nemůže zcela věrně odrážet mluvený jazyk daného období a oblasti, kterých se týká. [...] Jejich hodnota jako zdroje informací vedoucích k poznání středověkého jazyka je tedy [...] značně proměnná - každý dokument do určité míry osvětluje určité rysy mluveného jazyka v souladu s určitými okolnostmi, které v menší či větší míře mohly ovlivnit způsob psaní jednotlivých notářů. Rozhodující roli zde sehrálo jak vzdělání, tak stupeň kultury notářů či písařů a doba, ve které dokument vznikl [...].”

verze původního textu z 12. století, ale falzifikát z přelomu 13. a 14. století. Odborníci posléze tento názor, který roku 1961 podpořil Lindley Cintra, přijali až na některé výjimky, které stále zastávaly názor, že se zcela jistě jedná o originální dokument z roku 1192. Avelino de Jesus da Costa pokračoval ve svém bádání, jehož výsledkem bylo poznání, že ani jedna z výše uvedených teorií není pravdivá, neboť se ve skutečnosti jedná o verzi latinského originálu z roku 1192, která byla zhotovena koncem 13. století (mimo jiné i proto, že jazyk, kterým byla sepsána, se velmi podobá jazyku dokumentů této doby). Důkazy podporující toto tvrzení, které vyplývají jak z bádání Costy, tak i Cintry, jsou následující: použité semi-gotické písmo se začalo v Portugalsku užívat až koncem 13. století; paleografická charakteristika celé řady písmen se liší od textů stejného období; stejně tak se liší i pravopis; v textu se pro vyjádření fonému /ʎ/ používá grafém <ll>, který se v této funkci objevuje až od roku 1255; další zvláštností jsou formy typu *particoens*, kde je nazalita označena po druhém vokálu grafémem <n> (Hricsina 2013: 182). I v případě dokumentu *Testamento de Elvira Sanches* došel Avelino de Jesus da Costa k závěru, že se jedná o překlad originálního textu pocházejícího z roku 1193, který byl zhotoven koncem 13. stol.

Když tedy z výše uvedených důvodů pozbyly texty *Auto de Partilhas* a *Testamento de Elvira Sanches* statutu nejstarších portugalských textů, dostávají se na tuto pozici texty *Testamento de Afonso II* a *Notícia de Torto*. Ana Maria Martins a António Souto Cabo nezávisle na sobě provedli rozsáhlý průzkum v archivech a objevili několik dosud neznámých textů, které následně přispěly ke změnám v pořadí nejstarších textů.

Ohledně otázky, které galicijsko-portugalské texty jsou tedy nejstarší, nepadá mezi odborníky shoda - Martins spolu s Castrem považují za nejstarší portugalsky psané dokumenty *Notícia de Fiadores de Paio e Soares Romeu*, *Anotação de despesas de Pedro Parada* a *O Pacto entre Gomes Pais e Ramiro Pais*; pro Emilianu zůstává nejstarším portugalsky psaným textem *Notícia de Torto*, který pro změnu Lorenzo považuje za hybridní text latinsko-portugalský (Martins 2005: 161-162). Souto Cabo pokládal za nejstarší text *Pacto de Gomes Pais e Ramiro Pais*, ale na rozdíl od Martins se domníval, že nepochází z roku 1175, nýbrž z roku 1173. V pozdějších pracích uvádí, že musel být sepsán před 15. 04. 1175.

Souto Cabo vypracoval nový přehled chronologicky seřazených nejstarších galicijsko-portugalských textů, který uveřejnil roku 2004 ve svém článku *Novas perspectivas sobre a génese da scripta romance na área galego-portuguesa. Textos e contextos*. Dokumenty seřadil následujícím způsobem:

č.	rok	Portugalsko	Galície
1	<b>kol. 1173</b>	<b>Pacto de Gomes Pais e Ramiro Pais</b>	
2	1175	<i>Notícia de fiadores</i>	
3	kol. 1171-77	<i>Notícia de herdades de Paio Soares</i>	
4	1184	<i>“Nómina” de Pedro Viegas</i>	
5	2. pol. 12. stol.	<i>“Escrito” de Paio Soares</i>	
6	<b>2. pol. 12. stol.</b>	<b><i>Carta de foro da Benfeita</i></b>	
7	<b>2. pol. 12. stol.</b>	<b>Notícia de “haver” do abade D. Pedro</b>	
8	2. pol. 12. stol.	<i>Manda de Pedro Alvites</i>	
9	1210	Borrão do testamento de Pedro Fafiz	
10	kol. 1210	<i>Notícia de Toda Soares do Casal</i>	
11	<b>1214</b>	<b>Testamento de Afonso II</b>	
12	<b>kol. 1214</b>	<b>Notícia de torto</b>	
13	kol. 1224-45	<i>“Finto” dos casais de Lijó</i>	
14	1227		*Doação de Pedro Cipriani
15	kol. 1229		Inquérito sobre terras de regalengo
16	<b>kol. 1230</b>	<b><i>Manda de Fruilhe Rodrigues de Pereira</i></b>	
17	<b>1231</b>		<b>Compra-venda em Sequeiros</b>
18	<b>1233</b>		<b>Enfiteuse em Redondo</b>
19	<b>1234</b>	<b>Notícia de dívidas de Pedro Fafiz</b>	
20	1234	<i>Nota de pagamentos de Pedro Fafiz</i>	

21	1236	<b>Compra-venda de Ferreira de Aves</b>	
22	1243	<i>Testamento de D<sup>a</sup> Aldora Afonso</i>	
23	1235-44	<b>Partição de Mor Martins e Durão Martins</b>	
24	1244		<b>Carta de Foro de Vila Boa</b>
25	1250		Enfiteuse na Pedrisqueira
26	1. po. 13. stol.	<b>Manda de Mem Ermigues</b>	
27	1. po. 13. stol.	<b>Notícia de manda de Margarida Garcia</b>	
28	1. po. 13. stol.	<b>Inventário de Martinho Ermigues</b>	
29	1. po. 13. stol.	Finto de partição de Rodrigo Nunes	
30	1242-52?		<b>Inquérito sobre pleito</b>
31	1242-52?		<b>Notícia de despesas</b>

Ana Maria Martins ve svém článku *O primeiro século do português escrito* z roku 2005 však uvádí nejstarší galicijsko-portugalské texty v následujícím pořadí:

<b>Datované dokumenty</b>		
<b>č.</b>	<b>rok</b>	
1	1175	Notícia de fiadores de Paio Soares Romeu
2	1184	Nómina de manda e de dívidas de Pedro Viegas
3	1210	Borrão do testamento de Pedro Fafiz
4	1214	Testamento de Afonso II
5	1234	Notícia de dívidas de Pedro Fafiz
6	1234	Nota de pagamento de dívidas de Pedro Fafiz
7	1243	Testamento de Dona Aldora Afonso
8	1252	Testamentos de Sancha Martins e Pedro Martins
9	1252	Dívidas de Pedro Martins e Sancha Martins
10	1255	Carta de foro de Telões de Aguiar
11	1255	Carta de foro de Condudo

Nedatované dokumenty		
č	rok	
12	1175	Despesas de Pedro Parada (před Notícia de fiadores)
13	1175	Pacto de Gomes Pais e Ramiro Pais
14	1171-77	Notícia de herdades de Paio Soares Romeu
15	2. pol. 12. stol.	Notícia de haver do abade Pedro
16	2. pol. 12. stol.	Notícia de fiadores de Urraca <i>Tolquidiz</i>
17	2. pol. 12. stol.	Escrito de Paio Soares
18	2. pol. 12. stol.	Carta de Susana Fernandes concedendo aos moradores...
19	2. pol. 12. stol.	Manda de Pedro Alvites
20	12. - 13. stol.	Notícia de arras de Urraca Peres
21	1210	Inventário de Toda Soares de Casal

Roku 2014 uveřejnil Souto Cabo v rámci článku *Os primeiros textos escritos em galego-português: revisão e balanço* upravený seznam nejstarších dokumentů:

Galície		
č.	rok	
1	1231	Compra-venda em Paços de Borvém
2	1232	Carta foral de Pinheiro
3	1233	Contrato de foro em Redondo
4	1234-36 (přibližná datace)	Relato processual de Almerezo
5	1237	Testamento de Airas Oveques
6	1241	Relato sobre os limites de Vilaselhe e Bacorelhe
7	1243 (přibližná datace)	Relato processual de contenda entre particulares
8	1244	Carta foral de Vila Boa
9	1244	Contrato de foro em Vilouçám
10	1246	Delimitação das propriedades de Teresa Rodrigues



11	1247	Compra-venda em Santisso
12	1247	Cessão de direitos patrimoniais em Vilar Mosteiro
13	1251	Penhora de Maria Bermudes
14	1251	Compra-venda em Fominhá
15	1253	Doação de propriedades no Casar da Vila
16	1253	Reconhecimento sobre isenção de jugada
17	1255	Sentença judicial sobre pagamento de lutuosa
18	1255	Contrato de foro em Cerdeira
19	1255	Sentença judicial sobre a portagem de Lemos
20	1255	Contrato de foro da Cabana de Cazapedo
21	1255	Compromisso de venda em S. Salvador do Castelo
22	1255	Compra-venda em Requiexo
23	1255	Compra-venda em Francos
24	1255	Pesquisa probatória
25	1255	Quitação monetária
26	1255	Testamento de Pedro Rodrigues
27	1255	Sentença judicial sobre a posse de dois casais
28	1255	Arrendamento do Mato dos Vales
29	1222	Cessão do Mosteiro de Armeses a Sancha Fernandes
30	1251	Doação a Maria Lopes

<b>Portugalsko</b>		
<b>č.</b>	<b>rok</b>	
1	před 15. 04. 1175 (bez datace)	Pacto entre Gomes Pais e Ramiro Pais
2	před 1190 (bez datace)	Carta foral da Benfeita
3	2. pol. 12. stol. (?) (bez datace)	Notícia do abade D. Pedro
4	1214	Testamento de Afonso II
5	1213-16 (?) (přibližná datace)	Notícia de Torto
6	1220-25 (přibližná datace)	Testamento de D <sup>a</sup> Fruilhe Rodrigues de Pereira
7	1234	Notícia de dívidas de Pedro Fafes
8	1243	Compra-venda em Gondiaes
9	1235-44 (bez datace)	Confirmação de herança dos Riba de Vizela
10	1245 (přibližná datace)	Testamento de Mendo Ermigues
11	1. pol. 13. stol. (bez datace)	Testamento de Margarida Garcia
12	polovina 13. stol. (bez datace)	Testamento de Rodrigo Peres
13	1255	Carta foral de Telões de Aguiar
14	1255	Carta foral de Condudo
15	1252 (přibližná datace)	Acórdão de paz entre a Ordem do Templo e Feroselhe
16	1253	Aforamento aos vassalos do Templo de Parada
17	1252-55	Aforamento aos vassalos de Vilar de Sanhoane

<b>Chybně datované dokumenty</b>		
<b>č.</b>	<b>rok</b>	
1	1227 → 1257	Doação de Pedro Ciprianiz
2	1227 → 1257	Pacto entre João Pais e o mosteiro de Ferreira de Palhares
3	1228 → 1275	Foral de Caldelas
4	1230 → 1260	Testamento de Estêvão Peres
5	1230 → 1260	Sentença relativa aos habitantes de Moreira
6	1240 → 1270 (falzifikace)	Revisão das rendas de Caveiro
7	1243 → 1232	Carta Foral de Pinheiro
8	1250 → 1260	Sentença judicial de Moraime

9	1251	Submissão de frei Abril ao obispo... (překlad lat. originálu)
10	1255 → 1260	Compra-venda em Vilar

V rámci nejstarších galicijsko-portugalských písemných dokumentů je třeba rozlišit dvě velké skupiny – neliterární a literární texty.

### 2.1.1. Neliterární texty

Do této kategorie spadají texty, které nebyly napsány za účelem uměleckým, nýbrž praktickým. Jedná se tedy o dokumenty související s administrativou, právem či ekonomikou (např. vládní rozhodnutí, kupní smlouvy, závěti, atd.) Vzhledem ke své povaze jsou tyto texty vesměs datovány, obsahují jména osob a míst, ke kterým se vztahují. Poskytují tak odborníkům informace, které se dají ve většině případů dohledat a ověřit v dalších dokumentech. Castro (1991: 182) uvádí, že pravidelná produkce dokumentů neliterární povahy v portugalském jazyce se objevuje od druhé poloviny 13. století. Latina byla postupem času z úředních dokumentů vytlačována románskými výrazy a to buď z důvodu neznalosti, nepozornosti nebo proto, aby se zjednodušilo pochopení textu. Nejdříve se tato změna začala projevovat v onomastice, antroponymii (jména vlastníků, svědků, dědiců, apod.) a toponymii (např. názvy nemovitostí, které se rozdělují, nebo dědí, věnují klášterům). Románské výrazy se nejprve začaly objevovat v ústřední části textu s tím, že protokol a eschatokol byl ponechán v latině. Nicméně postupně latinu vytlačily i z těchto částí dokumentů. Začala se objevovat vyjádření typu *uulgu dicit, uulgu uocat, quod vulgo dicitur* uvozující lidové výrazy, díky nimž byly osvětlovány termíny latinské. Tato skutečnost vypovídá o jazykovém povědomí ohledně rozdílnosti latiny a románštiny. Jak je vidět, nejednalo se náhle nahrazení jednoho jazyka druhým, nýbrž o změnu postupnou (Gargallo Gil 2007: 97-98). Od roku 1255 pak některé dokumenty pocházející z královské kanceláře Afonsa III byly sepisovány v portugalštině. V roce 1279 byl z rozhodnutí krále Dinise portugalský jazyk ustanoven úředním jazykem dokumentů. Castro (2004: 14) dodává, že za začátkem používání portugalštiny v psané podobě nestálo rozhodnutí jedince či nějaké skupiny, neboť portugalštinou se začalo psát v oblastech, které od sebe byly vzdáleny, a dále také v odlišném sociálním prostředí a za odlišnými účely. Už první polovině 13.

stol. psaná portugalština byla v podstatě běžným jevem. To znamená, že příkaz krále D. Dinise, aby se portugalština používala v písemném styku, nebyl žádnou reformou, ale přijetím už rozšířené praxe. Souto Cabo se domnívá, že situace na území Galície byla poněkud odlišná, protože vniknutí galicijsko-portugalského jazykového kódu do notářských dokumentů bylo poměrně náhlé. Dle jeho názoru období skripto-lingvistického přechodu na galicijském území bylo jakousi revolucí narozdíl od situace na portugalském území, kde se jednalo o postupný vývoj (2004: 572-573). Tuto skutečnost dává do souvislosti s politickou situací v Galícii od roku 1230, kdy kastilský král Ferdinand III. přejímá kontrolu nad touto zemí a nad Leónem. Tou dobou již bylo v Kastílii používání domácího jazyka pro sepisování dokumentů běžnou praxí. První text sepsaný v románštině na galicijském území se objevil roku 1231. Do roku 1250 však bylo užívání galicijsko-portugalského jazyka velmi sporadické. Od sedmdesátých let pak tento jazyk převládá (Souto Cabo 2014: 372).

Dokumenty, které spadají do kategorie neliterárních textů, rozdělil v roce 1963 Cintra do následujících kategorií:

*a) královské dokumenty (diplomas reais)*

Královské dokumenty související s galicijsko-portugalským územím je třeba rozlišovat na dokumenty před rokem 1096, kdy většina portugalského území spadala pod správu Leónského království, a na období od roku 1096, kdy se infantka Tereza a Jindřich Burgundský ujali moci nad Portugalským hrabstvím. Tento fakt osvětluje kontaminaci textů románskými výrazy astursko-leónskými.

*b) soukromé dokumenty (diplomas particulares)*

V podstatě všechny dochované texty soukromého charakteru spadající do této kategorie byly sepsány latinsky (výjimkou je *Notícia de Torto*).

*c) místní zákony (leis locais)*

V rámci této kategorie se vyčleňují tzv. *foros* - místní ústně tradovaná práva daného městečka převedená do písemné podoby (např. *Foros de Garvão*) a tzv. *forais* - krátké soupisy místních práv, práva udělená feudálními pány, vyšší mocí a často i samotným králem.

d) *obecné zákony (leis gerais)*

Tato kategorie je tvořena dekrety nebo jejich sbírkami vydanými královskou kanceláří, které se týkaly celého národa (např. *Ordenações de D. Duarte*).

Castro později přidal ještě další kategorie:

e) *šetření (inquiriões či inquisitiones)*

Tímto termínem se označují různá písemná hlášení o majetku a právech královské rodiny (např. *Inquiriões Gerais de D. Afonso II* z roku 1220).

f) *ostatní*

Do této skupiny spadají texty, které nelze zařadit jinak (např. překlady španělských právních textů ze 13. a 14. století pocházející převážně z kanceláře Alfonsa X.; inventáře majetku Aviského řádu).

Dále Cintra v rámci skupiny textů neliterárních vymezil dvě geografické oblasti, ve kterých tyto texty vznikaly. První oblast zahrnuje území Galície a severozápad Portugalska až k toku řeky Mondega, což považoval Cintra za hranici s územím získaným Reconquistou. Tato oblast byla hustě a rovnoměrně osídlena a odolala vlivu islámu. Velké množství kostelů a klášterů, které měly své archivy, přispělo k tomu, že se dochovalo mnoho textů, které na tomto území vznikly. Většinou se jednalo o místní a soukromé dokumenty, z nichž ty nejstarší pocházejí z 9. století. Druhou oblastí, kterou Cintra vymezil, bylo mnohem rozsáhlejší území na severovýchodě Portugalska a zbytek země po řeku Mondego. Tato méně osídlená oblast byla dlouhou dobu pod nadvládou muslimů. Činnost klášterů, kterých bylo na tomto území minimum, do značné míry suplovaly vojenské řády, které se staraly o administrativu a znovuosidlování (Castro 2004: 6).

Nyní se podrobněji zaměříme na vybrané galicijsko-portugalské neliterární texty. Po stručné charakteristice, bude následovat jejich přepis (v případě delších textů pouze úryvek) a u některých se pokusíme o převod do českého jazyka.

## **Auto da Partilhas**

Manuskript byl vzhledem k datu, které je na něm uvedeno (1230, resp. 1192),<sup>14</sup> dlouhou dobu považován za nejstarší galicijsko-portugalský text. Tato domněnka byla posléze vyvrácena (viz str. 31). Jedná se o písemný záznam toho, jakým způsobem bude rozděleno dědictví po otci a matce mezi sourozence Rodriga, Vasca, Menda a Elviru Sanches, kteří žili na severu Portugalska a pocházeli z majetné rodiny.

### O AUTO DA PARTILHAS

In Christi nomine. Amen. Hec est notitia de partiçon e de divison que fazemos antre nos dos herdamentus e dus coutos e das onrras e de dos padroadigos da eygreygas que forum de nossu padre e de nossa madre en maneira: que Rodrigo Sanchiz ficar por sa particon na quinta do couto de Víiturio e na quinta do padroadigo dessa eygreyga, en todolus herdamentos do couto e de fora do couto; Váásco Sanchiz ficar por sa partiçon na onrra d'Ulveira e no padroadigo dessa eygreyga, en todolos herdamentos d'Olveira e en úú casal de Carapezus que chamam de Ulvar e en outro casal en Agiar, que chamam Quintáá; Méén Sanchiz ficar por sa particon na onrra de Carapezus e nus outros herdamentus e nas suas partes do padroadigo dessa eygreyga e no padroadigo de eygreyga de Creysemil e na onrra e no herdamento d'Arquiffi e no herdamento de Lavoradas e no padroadigo dessa eygreyga; Elvira Sanchiz ficar por sa particon nos herdamentos de Centáguas e nas tres cuartas do padroadigo dessa eygreyga e no herdamento do Creyximil, assi us das sextas come u outro herdamento. Estas particoens e devisoos fazemos antre nos, que vallam por en secula seculorum. Amen.

Facta karta mensse Marcij e. m.<sup>a</sup> cc.<sup>a</sup> xxx.<sup>a</sup> Vaasco Suariz testis, Vermúú Ordoniz testis. Méén Farripas testis. Gonsalvu Vermuiz testit. Gil Diaz testis. Dom Martio testis. Martin Periz testis. Don Stephan Suariz testis. Ego Johanes Menendi presbyter notavit.

---

<sup>14</sup> V dokumentu je uveden rok 1230 podle Hispánského kalendáře, který vstoupil v platnost 1. ledna roku 38 př. n. l. a platil až do roku 1422, kdy se z nařízení krále D. Joãa I. přestoupilo na užívání kalendáře křesťanského. Po přepočítání data dokumentu podle tohoto kalendáře pak vyšel rok 1192.

## ZPRÁVA O DĚLENÍ MAJETKU

Ve jménu Ježíše Krista. Amen. Toto je zpráva o tom, jak si mezi sebe rozdělíme dědictví po našem otci a matce, tedy pozemky s výsadními právy, pozemky osvobozené od daní a patronátní práva, následujícím způsobem: Rodrigo Sanches si ponechá statek na chráněných pozemcích ve Vitorinhu a patronátní statek tamního kostela a všechny majetek spadající do chráněného území i mimo něj. Vasco Sanches si ponechá pozemky osvobozené od daní v Oliveiře a patronátní právo k tamnímu kostelu, všechny majetek v Oliveiře a městečko Ulvar ve farnosti Carapeços a další městečko Quinta ve farnosti Aguiar. Mem Sanches si ponechá pozemky osvobozené od daní v Carapeços s ostatním majetkem a dvěma hlasy k patronátnímu právu k místnímu kostelu a patronátní právo ke kostelu v Creixemilu s pozemkem osvobozeným od daní, majetek v Arquifi, majetek v Lavoradas a patronátní právo k tamnímu kostelu. Elvira Sanchez si ponechá majetek v Cetegãos a tři hlasy k patronátnímu právu k tamnímu kostelu s majetkem v Creixemilu a stejně tak majetek patřící k venkovským sídlům a další usedlosti. Způsob, jakým jsme se rozdělili, je platný navždy. Amen.

Dokument vyhotoven v březnu roku 1230.

Jako svědek přítomen Vasco Suariz, Vermuu Ordoniz, Mem Farripas, Gonsalvo Vermuiz, Gil Diaz, D. Marcio, Martin Periz a D. Stefan Suariz.

Dokument sepsán mnou, presbyterem Johanem Menendim.

### **Testamento de Afonso II**

Jak jsme již dříve zmínili, jedná se o dokument sepsaný roku 1214 (přesněji 27. června), který pochází z královské kanceláře tou dobu sídlící v Coimbre. Jedná se o jednu ze závětí, které nechal král Afonso II. sepsat. Tato závěť byla vyhotovena ve třinácti kopiích, z nichž se do dnešní doby dochovaly pouze dvě. Jedna z nich, která dříve náležela k položkám archivu arcibiskupství v Braze, se nyní nachází v lisabonském archivu Torre de Tombo (tato kopie bývá označována písmenem L). Druhá byla nalezena v archivu toledské katedrály (je označována písmenem T). Jejich společným znakem je to, že ani na jedné není uvedeno jméno notáře, který ji sepsal. Vzhledem k rozdílnosti písma se nemohlo jednat pouze o jednu osobu. Kopie se liší jak vzhledem (kopie L má rozměr 240 x 595 mm a obsahuje 27 řádků, kopie T má rozměr 410 x 404 mm a 37 řádků), tak i po grafické a jazykové

stránce. Původně se předpokládalo, že tyto dvě kopie byly pořízeny podle jednoho diktátu. Castro tento názor nesdílí a předpokládá, že se spíše jedná o dvě na sobě nezávislé kopie portugalského originálu (Costa 1992: [203]). Dále se Castro domnívá, že zmizení zbylých jedenácti kopií má souvislost s tím, že Afonso II. nechal později sepsat ještě další dvě závěti (jednu roku 1218 a druhou roku 1221, obě v Santarému), tudíž první verze pozbyla platnosti a pergamen se mohl znovu použít pro jiné účely (2004:16). Záhadou však zůstává, proč byla první závěť sepsána portugalsky a obě novější verze latinsky. Costa je toho názoru, že je přinejmenším zvláštní, že v době, kdy se všechny královské i soukromé dokumenty psaly latinským jazykem, se takto ojediněle objevil text psaný portugalsky. Další zvláštností je, že na obě kopie někdo připsal podpis "El rey" zřejmě proto, aby jim dodal punc originality. Tento krok však spíše vzbudil pochyby o jejich autentičnosti (Costa 1992: [202]). Závěť z roku 1214 nechal Afonso II., kterému tou dobou bylo dvacet osm let, sepsat proto, aby zajistil mír a klid v královské rodině a v celém království. V případě své náhle smrti ustanovil dědicem trůnu nejstaršího syna, případně dceru. Dále popisuje způsob, jakým má být královský majetek rozdělen (Hricsina2013: 183). Závěť z roku 1214 se od závěti z roku 1218 a 1221 poněkud liší po obsahové stránce, a to hlavně co se týče jednotlivých dědiců. V závěti roku 1221 už mezi nimi nefiguruje královna, která mezitím zemřela, ani biskupové. Liší se i adresáti jednotlivých kopií (Castro 2004: 16).

#### TESTAMENTO DE AFONSO II (1214)

Manuscrito T (Toledo)

[1] En'õ nome de Deus. Eu rei don Afonso pela gracia de Deus rei de Portugal, seendo sano e saluo, tem(en)te o dia de mia morte, a saude de mia alma e a proe de mia molier reina dona Vrr(aca) e de meus filios e de meus uassalos /<sup>2</sup> e de todo meu reino fiz mia mãda p(e)r q(ue) de-

[2] pois mia morte mia molier e meus filios e meus uassalos e meu reino e todas aq(ue)elas cousas q(ue) Deus mi deu en poder sten en paz e en folgãcia. P(ri)meiram(en)te mã-/<sup>3</sup> do q(ue) meu filio ifan[te] don Sãcio q(ue) ei da reina dona Vrr(aca) aia meu reino enteiram(en)te e en paz. E sse este for



[3] morto sen semel, o maior filio q(ue) ouuer da reina dona Vrr(aca) aia o reino enteg(ra)mête e en paz. <sup>4</sup> E sse filio baron nũ ouu(er)m(os), a maior filia q(ue) ouu(er)m(os) aia'o. E sse no tẽpo d(e) mia morte meu filio ou mia filia q(ue) deuiet a reinar nũ ouuer reuora, seia en poder

[4] da reina sua madre e meu reino <sup>5</sup> seia en poder da reina e de meus uassalos ata cãdo aia reuora. E sse eu for morto, rogo o ap(osto)ligo como padre e senior e beio a t(er)ra an(te) seus pees q(ue) el receba en sa com(en)da e so seu defen-dim(en)to a reina <sup>6</sup> e meus filios e o reino [...]

### ZÁVĚŤ AFONSA II (1214)

Manuskript T (Toledo)

[1] Ve jménu Božím. Já král don Afonso, z boží vůle král Portugalska, jsem zdrav a v bezpečí, obávám se však svého skonu. Bojím se o zdraví své duše a o blaho mé ženy královny dony Urraky, mých dětí, mých poddaných a celého mého království. Nechal jsem tedy sepsat svou závěť proto,

[2] aby po mé smrti má žena, děti, poddaní a království a všechny věci, které Bůh svěřil do mé moci, byli v míru a radosti. V první řadě přikazuji, aby můj syn infant don Sancho, kterého mám s donou Urrakou, udržel království v celku a míru. A kdyby on

[3] zemřel bez potomků, aby nejstarší syn dony Urraky udržel království v celku a míru. A pokud nebudeme mít syna, přikazuji, aby nejstarší dcera, kterou budeme mít, tak učinila. Pokud by v době mého skonu ani syn, ani dcera, kteří by měli vládnout, nebyli plnoletí, nařizují aby

[4] je zastupovala královna, jejich matka, a mé království a poddaní byli v jejich rukách, než oni dosáhnou potřebného věku. Žádám papeže jako otce a pána, a líbám zem před jeho nohama, aby přijal do své komendy a pod svou ochranu královnu, mé děti a království v případě, že zemřu [...]

### **Notícia de Torto**

Tento nedatovaný dokument, který mnoho odborníků považuje spíše za pouhý koncept než finální dokument, objevil na počátku 19. století paleograf João Pedro

Ribeiro v archivu kláštera ve Vairão. Je velmi zajímavé, že se dochoval tento náčrt psaný portugalsky a ne konečná verze dokumentu, která měla být s největší pravděpodobností latinská. Pro hypotézu o hrubém konceptu hovoří i samotný vzhled dokumentu - je napsán na pergameni nepravidelného tvaru (dolní část je užší než horní) o velikosti 130-170 mm x 295-313 mm a horší kvality (větší množství děr, které tam byly ještě před jeho použitím). Na straně masa je napsáno 48 řádků a na straně srsti dalších 7. Pergamen se dochoval ve velmi špatném stavu, což velmi znesnadňuje jeho četbu. Místy je nemožné ho přečíst, písmena jsou rozmazaná opotřebením i následným ošetřením. K nečitelnosti přispívá i extravagantní ortografie a různé neobvyklé zkratky (Costa 1992: [190]). Jak vzhled, tak i obsah spíše ukazují na to, že dokument byl psán spěšně podle diktátu. Nicméně Castro (2004: 22) poukazuje na to, že by se měl vzít v potaz názor Susany Pedro, která se domnívá, že neformálnost a nepravidelnosti, které dokument vykazuje, jsou vlastní spíše samotnému finálnímu textu typu *notícia* (zpráva), než provizornímu textu jako je *minuta notarial* (notářský koncept). *Notícia de Torto*, která vznikla v severoportugalské provincii Minho, je zprávou o příkořích a násilí, která po mnoho let zakoušel významný minhotský šlechtic D. Lourenço Fernandes da Cunha ze strany synů svého příbuzného a souseda Gonçala Ramirese. Ti se měli s Lourençem Fernandesem podělit o dědictví po otci, což nejenže odmítli, ale navíc mu způsobili mnoho příkoří.

#### NOTICIA DE TORTO

- 1 De noticia de torto que fecerũ a Laurẽcius Fernãdiz por plazo qve fece Gõcauo
- 2 Ramiriz antre suos filios e Lourẽzo Fernãdiz quale podedes saber: e oue auer, de erdade
- 3 e dauer, tãto quome uno de suos filios, daquãto podesẽ auer de bona de seuo pater; e filios seu
- 4 pater e sua mater. E depois fecerũ plazo nouo e cõuẽ uos a saber quale: in ille seem
- 5 taes firmamentos quales podedes saber: Ramiro Gõcaluiz e Gõcaluo Gõca [luiz e]
- 6 Eluira Gõcaluiz forũ fiadores de sua irmana que o[to]rgase aqu[e]lle plazo come illos

- 7 Super isto plazo ar fe[ce]rũ suo plecto. E a maior aiuda que illos hic cõnocerũ, que les [...]

### **Notícia dos Fiadores**

Tento dokument vyvolal velkou polemiku mezi odborníky v oblasti galicijsko-portugalských písemných památek. Jedná se o mikrotext obsahující seznam antroponym a finančních částek, kdy pouze poslední úsek (.v. *annos que se partia de isto male que li avem*) vykazuje rysy románského či galicijsko-portugalského jazyka. Zbytek textu je silně neexpresivní a vykazuje evidentní latinismy (slovesný tvar *fecit* a syntax úvodní věty *Noticia fecit pelagio romeu de fiadores*). Z těchto důvodů Souto Cabo nesouhlasí s názorem Martins, která ho považuje za nejstarší text galicijsko-portugalský (Souto Cabo 2014: 384-385). Také Emiliano je přesvědčen, že v žádném případě nemůže být tento dokument považován za nejstarší text psaný portugalsky. Dle jeho názoru se jedná o latinsko-portugalsky psaný text, který vykazuje mnoho prvků románštiny (Emiliano 2003: 206).

#### NOTICIA DOS FIADORES

- [1] Noticia fecit pelagio romeu de fiadores Stephano pelaiz . xx<sup>i</sup>. solidos lecton . xx<sup>i</sup>. soldos pelai garcia . xx<sup>i</sup>. soldos. Gudisalu Menendici. xx<sup>i</sup> soldos  
[2] Egeas anriquici xxx<sup>ta</sup> soldos. petro cõlaco .x. soldos. Gũdisaluo anriquici . xxxx<sup>ta</sup>. soldos Egeas Moníici .xxt<sup>i</sup>. soldos [i l rasura] Ihoane suarici .xxx.<sup>ta</sup> soldos  
[3] Menendo garcia .xxt<sup>i</sup>. soldos. petro suarici .xxt<sup>i</sup>. soldos Era Ma. CCaa xiii<sup>tia</sup>  
Istos fiadores atan .v. annos que se partia de isto male que li avem

#### ZPRÁVA O RUČITELÍCH

- [1] Pelagio Romeu sepsal zprávu o ručitelích. Stephano Pelaiz 20 solidů Lecton 20 solidů. Pelai Garcia 20 solidů. Gudisalvo Menendici 20 solidů.  
[2] Egeas Anriquici 30 solidů. Petro Cõlaco 10 solidů. Gũdisalvo Anriquici 40 solidů. Egeas Moníici 20 solidů. [skvrna] Ihoane Suarici 30 solidů.  
[3] Menendo Garcia 20 solidů. Petro Suarici 20 solidů. Roku 1213. Tito ručitelé se zavazují po dobu pěti let, které uplynuly od této zlé události.

## O testamento de Elvira Sanches

Jak jsme již dříve zmínili, text označovaný jako *O testamento de Elvira Sanchez* nebo *O testamento de 1193* není originálním dokumentem, ale překladem latinského textu z roku 1193, který byl pořízen koncem 13. století. Tento dokument byl poprvé publikován Leitem de Vasconselos roku 1901.

Jedná se o závěť Elviry Sanches (která figurovala jako jedna ze sourozenců v *Auto de Partilhas*) odkazující veškerý svůj majetek klášteru ve Vairão, kde byla abatyší.

### O TESTAMENTO DE ELVIRA SANCHES

In Christi nomine. Amen. Eu Elvira Sanchiz offeyro o meu corpo áas virtudes de Sam Saluador do moensteyro de Vayram, e offeyro co'no meu corpo todo o herdamento que eu ey en Centegãus e as tres cuartas do padroadigo d'essa eygleyga e todo hu herdamento de Crexemil, assi us das sextas como todo u outro herdamento: que u aia u moensteyro de Vayram por en saecula saeculorum. Amen.

Facta karta mense Septembri MCCXXXI.

Menendus Sanchis testes. Stephanus Suariz testes. Vermúú Ordonis testes. Sancho Diaz testes. Gonsaluus Diaz testes.

Ego Gonsaluus Petri presbyter notavit.

### ZÁVĚŤ ELVIRY SANCHES

Ve jménu Ježíše Krista. Amen. Já, Elvira Sanches odevzdávám své tělo ctnostem Sv. Salvátora z kláštera ve Vairão. Spolu s mým tělem odevzdávám vše, co jsem zdédila v Centegãos a tři ze čtyř hlasů k patronátnímu právu k tamnímu kostelu, veškerý majetek v Creximilu, venkovská sídla a vše, co k nim patří, a všechny další usedlosti. Nechť tím vším disponuje klášter ve Vairão navždy. Amen.

Dokument vyhotoven v září 1231.

Jako svědek přítomen Menendus Sanchiz, Stefanus Suariz, Vermuu Ordiniz, Sancho Diaz a Gonsalvus Diaz.

Dokument sepsán mnou, presbyterem Gonsalvem Petrim.

### 2.1.2. Literární texty

Použití tohoto typu textů jako lingvistických dokumentů má svá omezení vzhledem k tomu, že u většiny je problematické určit autora, datum a místo vzniku a také to, zda se nejedná pouze o kopii jiného textu. Z těchto důvodů se odborníci při svých bádáních opírají spíše o texty neliterární, které bývají explicitnější, co se týče jejich původu.

V kulturních etapách minulosti, konkrétně v oblasti literatury, stojí na počátku sdělování a předávání informací, resp. literárního díla ve formě ústní. Dříve než byla zachycena do bronzu, kamene či papýru, vryla se různá vypravování a příběhy do paměti posluchačů. Středověké románské literatury se zrodily z ústně tradované slovesnosti (Saraiva 1972: 31). Portugalská literatura se začíná formovat koncem 12. století s prvními poetickými projevy. Moisés (1965: 21) považuje otázku vzniku této poezie za kontroverzní téma a vyjadřuje se následovně:

“[...] admitem-se quatro fundamentais teses para explicá-la [a origem]: a tese arábica como sua velha raiz; a tese folclórica, que a julga criada pelo povo; a tese médio-latinista, segundo a qual essa poesia ter-se-ia originado da literatura latina produzida durante a Idade Média; a tese litúrgica, considera-a fruto da poesia litúrgico-cristã produzida na mesma época. Nenhuma delas é suficiente, de per si, para resolver o problema, tal a sua unilateralidade. Temos de apelar para tôdas ecléticamente a fim de abarcar a multidão de aspectos contrastantes apresentada pela primeira floração da poesia medieval.”<sup>15</sup>

Domnívá se, že velký vliv na formování galicijsko-portugalské literatury měla jihofrancouzská oblast Provensálsko, která byla v 11. století velkým centrem poetické tvorby díky přízni, kterou umělcům prokazovali feudálové. Odtud přes

---

<sup>15</sup> “Uznávají se čtyři teze ohledně jejího vzniku: teze arabská, označující arabskou kulturu za její kořeny; teze folklórní, která tvrdí, že jejím původcem je lid; teze latinská, podle níž má původ ve středověké latinské literatuře, a teze křesťansko-liturgická, která ji považuje za plod středověké křesťansko-liturgické poezie. Ani jedna z těchto tezí pro svou jednostrannost není dostačující pro to, aby tento problém vyřešila. Musíme k nim přistupovat eklekticky, abychom mohli pojmut velké množství kontrastivních rysů, které vykazuje první výkvět středověké poezie.”

Pyreneje přicházeli umělci, kteří přinášeli novou módu, která se na portugalské půdě rychle ujala, neboť existence místní lidové poezie vytvořila vhodné podmínky. Tyto dva proudy splynuly, což vysvětluje specifickou povahu trubadúrství na portugalském území.

Ústně tradovaná literatura se začala převádět do písemné podoby mnohem později, než vznikla. Nejstarší literární texty pocházející z 12. století tak najdeme až ve zpěvnících ze století 13. a 14. Tyto zpěvníky tedy nelze považovat za nejstarší památky, protože pouze nabízejí výběr tvorby starších období.

Dochované zpěvníky, které nabízejí tvorbu různých autorů píšicích galicijsko-portugalským jazykem jsou tři:

- *Cancioneiro da Ajuda (Zpěvník z Ajudy)*

Ajudský zpěvník, který patří knihovně lisabonského Palacio da Ajuda, je jako jediný pergamenový a obsahuje iluminace. Při jeho sepsání bylo použito francouzského gotického písma z období 13. - 14. století. Prázdná místa na stránkách dosvědčují, že po písních měla následovat hudební transkripce. Zdá se, že šlo o luxusní provedení, které bylo určeno pro někoho významného, dost možná pro samotného krále. Různé vynechávky, pouze načrtnuté miniatury a nedokončené iniciály dokazují, že toto dílo zůstalo nedokončeno. Kodex se skládá z 88 listů a obsahuje pouze 310 písní, z nichž v podstatě všechny patří k žánru *cantigas de amor*.

- *Cancioneiro da Biblioteca Nacional (Zpěvník z Národní knihovny)*

Tento zpěvník byl až do roku 1924 označován jako *Cancioneiro Colocci-Brancuti* podle jména italského humanisty Angela Colocciho, který v 15. století nechal vyhotovit kopii portugalského originálu, a podle šlechtického rodu, který zpěvník vlastnil v 2. polovině 19. století. Poté, co se stal majetkem Národní knihovny, dostal nový název podle této instituce. Ze všech tří dochovaných zpěvníků je nejobsáhlejší, má 355 očíslovaných listů a skládá se z 1561 zpěvů (*cantigas*). Obsahuje však i prázdná místa a zdá se, že z něj někdo několik listů vytrhl. Na jeho sepsání pracovalo šest různých písařů. Část zpěvníku je psána gotickým písmem, pro další část bylo použito písmo užívané v období humanismu.

- *Cancioneiro da Vaticana (Zpěvník vatikánský)*

Tento kodex je také kopií portugalského originálu, kterou nechal Angelo Colocci vyrobit. Jeho jméno je odvozeno od Vatikánské knihovny, jíž je součástí. Skládá se z 210 listů číslovaných od 1 do 10 a poté znovu od 1 do 200, navíc k němu patří ještě 28 nepopsaných listů. Toto zvláštní číslování se zatím nepodařilo vysvětlit. Obsahuje 1200 zpěvů. Text je psán ve dvou sloupcích na list, ale na některých listech je pouze jeden sloupek. Další listy jsou pro změnu popsány jen z jedné strany. Po stranách jsou různé poznámky a vpisky. Tyto znaky dokazují, že se jedná o dílo, které nebylo nikdy zcela dokončeno.

Literárním útvarem, zastoupeným ve výše zmiňovaných zpěvnících je *cantiga* - jde o lyrický poetický útvar, který byl zpíván tzv. *jograis (žakéři)* za doprovodu loutny a později i houslí. Jednalo se tedy o harmonickou kombinaci slov a zvuků.

Ve zpěvnících jsou zastoupeny tyto žánry:

a) *cantigas de amigo (písň o milém)*

Námětem tohoto žánru je neopětovaná láska a z ní pramenící smutek, utrpení a bolest. V *cantigas de amigo* básník mluví hlasem ženy, která líčí své milostné soužení. Živým způsobem básník vystihuje různé citové fáze, ve kterých se zamilovaná žena během milostného románu ocitá (stesk, žárlivost, bolest a roztrpčení, skryté touhy, nedůvěra, atd.). Na rozdíl od *cantigas de amor* se nejedná o urozenou dámou, která se chová odměřeně, ale většinou o nevinnou naivní dívku, která hoří opravdovou láskou. Občas ženu básník líčí jako zkušenou, vychytralou, jednou soucitnou a jindy zase lhostejnou, poddávající se nebo pohrávající si. Vedle postavy milého zde figurují i jiné osoby, neboť panna se svým trápením svěřuje sestře, přítelkyni, matce a nebo také přírodě (např. moři, stromům, studánce). Jako ukázkou uvádíme báseň (píseň) Johana Servanda a Pera Meoga:

**Johan Servando**

Triste and' eu velida, e ben volo digo,  
por que mi non leixan veer meu amigo;  
**poden m' agora guardar,**  
**mais non me partirán de o amar**  
Pero me feriron por el noutro dia,

fui a San Servando, se o ve<e>ria;  
**poden m' agora <guardar,**  
**mais non me partirán de o amar>**

E, pero me guardan que o <eu> non veja,  
esto non pode seer per ren que seja;  
**poden m' agora <guardar,**  
**mais non me partirán de o amar>**

[E] Muito me poden guardar,  
e non me partirán d<e> o amar<sup>16</sup>

### **Pero Meogo**

Perguntar vos quer' eu, madre,  
que mi digades verdade:  
**se ousará meu amigo**  
**ante vós falar comigo**

Pois eu mig' ei seu mandado  
querria saber de grado  
**se ousará meu amigo**  
**<ante vós falar comigo>**

Irei, mha madre, a la fonte  
u van os cervos do monte,  
**se ousará meu <amigo**  
**ante vós falar comigo>**<sup>17</sup>

---

<sup>16</sup> In Cohen 2003: 377. Cantiga je součástí *Cancioneiro da Biblioteca Nacional* (list 245) i *Cancioneiro da Vaticana* (list 118).

<sup>17</sup> Tamtéž, str. 423. I tato cantiga je součástí *Cancioneiro da Biblioteca Nacional* (list 253) a *Cancioneiro da Vaticana* (list 795).



b) *cantigas de amor* (písňe o lásce)

U tohoto žánru jsou patrnější stopy provensálských básnických šablon a formulací. Proto nalézáme v básnickém jazyce galicijsko-portugalských trubadúrů mnohé výrazy provensálské místo výrazů místních (např. *sen* nahrazuje domácí *seso* - smysl, *cor* se užívá místo *coraçõn* - srdce, *prez* místo *preço* - cena a *greú* - místo *grave* - vážný). Styl provensálských básní se z tematického hlediska velmi lišil od stylu *cantigas de amigo*. Jedná se o ideál dvorské lásky, která je na hony vzdálená idyle na okraji studánky a na březích řek. Zde již nejde o neopětovanou lásku, touhu po nedosažitelném objektu, o jakýsi napjatý stav, který, má-li se udržet, nikdy nemůže dojít naplnění. V případě *cantigas de amor* mluví básník sám za sebe a buď vyznává lásku urozené dámě nebo naříká nad její lhostejností a odtažitostí. Se svými snažnými prosbami, stesky nebo díky, se básník obrací buď na tuto ženu nebo na Amora, který je personifikován a žije v ideálním městě, kde má své dvory, výsady a zákony (Saraiva 1972: 38). Objektem básnickovy touhy zde není skutečná žena, ale abstraktní (nebo maximálně zidealizovaná) postava dámy z vyšších kruhů, kterou si básník představoval jako lenního pána, kterému slouží v pokorném vazalství a jehož vůli se odevzdává. Jako ukázkou uvádíme *Cantiga de guarvaia*, jejímž autorem je Paio Soares Taveiros:

No mundo nom me sei parelha,  
mentre me fôr como me vai,  
ca já moiro por vós - e ai!  
mia senhor branca e vermelha,  
queredes que vos retraia  
quando vos enton non vi fea!

E, mia senhor, dêś aquel dia, ai!  
me foi a mi mui ma,  
e vós, filha de don Paai  
Moniz, e ben vos semelha  
d'haver eu por vós guarvaia  
pois eu, mia senhor, d'alfaia

nunca de vós houve nen hei  
valia d'ua correa.<sup>18</sup>

c) *cantigas de escárnio e maldizer (písně výsměšné a hanlivé)*

Písně satirické povahy, ve kterých se básník vyjadřuje ironicky a vyvolává opačný účinek, než jaký předstírá, a v nichž nezmiňuje jméno zesměšňované osoby, se nazývají *cantigas de escárnio (písně výsměšné)*. Pokud básník osobu, která je terčem jeho útoku, přímo jmenuje nebo alespoň častuje přezdívkou, jde o písně hanlivé. Námětem těchto básní jsou většinou některé osobité stránky dvorského života a především žakéřské bohémy. Žakéři většinou byli deklasovanou vrstvou společnosti, která měla uvolněné mravy. Jejich prací bylo rozesmát a pobavit, z tohoto důvodu jim mnohdy procházelo to, co by jiným neprošlo. V mnoha případech se nezřikají přímého či nepřímého obscénního slovníku a texty plní narážkami na pohlavní orgány, sexuální praktiky a různými urážkami. V jejich písních se odrážejí různé problémy, které žakéři zažívají na vlastní kůži. Například se zabírají lakomstvím zbohatlíků a chudobou zemanů, v jiných písních líčí své spory s urozenými trubadúry, kteří jim dávali najevo svou nadřazenost. Tvorba žakéřů nám podává dokumentární obraz o tehdejších mravech a intimních stránkách dvorského života (Saraiva 1972: 41)

**João Garcia de Guilhade**

Ai dona fea! fostes-vos quiexar  
porque vos nunca louv'en meu trobar  
mais ora quero fazer un cantar  
en que vos loarei tôda via  
e vêdes como vos quero loar:  
dona fea, velha e sandia!

Ai dona fea! se Deus me perdon!  
e pois havedes tan gran coraçon  
que vos eu loe en esta razon,

---

<sup>18</sup> In Moisés 1965: 17-18.

vos quero já loar tôda via;  
e vêdes qual será a loaçon:  
dona fea, velha e sandia!

Dona fea, nunca vos eu loei  
en meu trobar, pero muito trobei;  
mais ora já un bon cantar farei  
en que vos loarei tôda via;  
e direi-vos como vos loarei:  
dona fea, velha e sandia!<sup>19</sup>

### **Martim Soares**

Cavaleiro, con vossos cantares  
mal avilastes os trobadores;  
e, pois assi per vós son vençudos,  
busquen per al servir sas senhores;  
ca vos vej'eu mais das gentes gaar  
de vosso bando, por vosso trobar,  
ca non eles, que son trobadores.

Os aldeiaños e so concelhos  
tôdolos avedes por pagados;  
tamben se chaman por vossos quites,  
como se fossem vossos comprados,  
por estes cantares que fazedes d'amor,  
en que lhis achan os filhos sabor  
e os mancebos, que teen soldados.

Ben quisto sodes dos alfaiates,  
dos peliteiros e dos reedores;  
do vosso bando son os trompeiros

---

<sup>19</sup> In Moisés 1965: 28.

e os jograres dos atambores,  
por que lhis cabe nas trombas vosso son;  
pera atambores ar dizen que non  
achan no mund'outros sões melhores.

Os trobadores e as molheres  
de vossos cantares son nojados,  
a[s] ãa[s] por que eu pouco daria,  
pois mi dos outros fossen loados;  
ca eles non saben que xi en fazer:  
queren bon son e bõo de dizer  
e os cantares fremosos e rimados.

E tod'aquesto é mao de fazer  
a quen os sol fazer desiguados.<sup>20</sup>

Vedle těchto tří velkých žánrů exitovaly ještě další žánry jako:

- *cantigas de vilão*
- *cantigas de seguir*
- *tenção*
- *partimen*
- *descordos*
- *prantos*
- *pastorela*

Zvláštním žánrem jsou *cantigas de Santa Maria*. Jedná se o písně oslavující Pannu Marii. Na počátku šedesátých let 13. století nechal kastilský král Alfons X. Učený vydat sbírku těchto zpěvů, z nichž mnohé byly jeho dílem. Do dnešní doby se dochovala tři různá vydání, která celkově obsahují 420 textů. Řada výpravných

---

<sup>20</sup> In Lopes 1994 : 116.

básní velebících bohorodičku, která je vykreslena jako shovívavá ochránkyně lidu, se střídá s chvalozpěvy vybízejícími k jejímu oslavování.

Mezi důležité autory, jejichž tvorba je zastoupena ve zmiňovaných zpěvnících, patří João Soares de Paiva (narozen roku 1141, tedy ze všech nejstarší), Paio Soares de Taveiros (nejvýznamnější pro svou píseň o lásce z roku 1198), D. Dinis (pro rozsah a kvalitu tvorby - napsal okolo 140 lyrických a satirických básní), João Garcia de Guilhade (složil 54 lyrických a satirických básní a byl jedním z neoriginálnějších trubadúrů 13. století), Martim Codax (trubadúr doby Alfonse III., který po sobě zanechal 7 básní spadajících do žánru *cantigas de amigo*, u kterých se zachoval hudební přepis), Afonso Sanches (syn D. Dinise), João Zorro, Aires Nunes a další (Moisés 1965: 30). K autorům zastoupených ve zpěvnících Saraiva (1972: 32) poznamenává:

“Autoři pocházejí z různých krajů poloostrova a z velké části žili a básnili na dvoře kastilského krále. To je i případ Alfonse X. Učeného a básníků jeho literárního dvora, z nichž mnozí byli Portugalci a Galicijci a jejichž tvorba představuje významnou součást *Zpěvníku vatikánského* i *Zpěvníku Národní knihovny*. Všechny, ba ani ne většinu básníků zpěvníku si nesmíme představovat v prostředí dvora Alfonse III., Dinise nebo v okruhu jeho syna Pedra, hraběte z Barcelosu, ale ani na kastilském dvoře Ferdinanda II., Alfonse X. a jiných. Zpěvníky nejsou sbírkami poezie národní, nýbrž celopeninsulární v galicijsko-portugalském jazyce. Vypadá to, jako by ve středověku existovala jediná poloostrovní literatura, avšak mnohonárodně diferencovaná podle žánrů, něco podobného jako tomu bylo v klasické literatuře řecké [...]”

Trubadúrské období se nevyznačovalo jen velkým rozkvětem lyrické poezie. Objevuje se a začíná rozvíjet rytířský román, který má svůj původ ve Francii a Anglii. Zrod portugalské prózy je úzce spjat s přeměnou *cantares de gesta* (poezie s válečnickými tématy), které se pro svůj rozsah přestaly psát ve veršované formě a místo zpěvu byly určeny pro četbu. Z této proměny se zrodil rytířský román. Dalším základem, ze kterého portugalská próza vzešla, jsou romány bretaňského cyklu, které se do Portugalska dostávaly většinou ve formě do různé míry upravených překladů koncem 13. století. Do bretaňského cyklu spadá např. *Demanda do Santo Graal*, *José Arimateia* nebo *Amadis de Gaula*. Z tohoto období se nedochoval žádný rytířský román, jehož originál by vznikl na portugalské půdě.

Největší rozkvět portugalské prózy nastal po smrti krále D. Dinise, kdy jeho syn D. Pedro značně přispěl k vydání *Crónica Geral de Espanha de 1344*. V rámci prózy se pak začaly objevovat různé hagiografie, duchovní a moralistická literatura a také dějepisectví (Carvalho 2001: 99).

#### *Cantares (canções) de gesta*

Vzhledem k neexistenci galicijsko-portugalských epických básní o hrdinských činech bojovníků (jako francouzská *Chanson de Roland* a španělská *Cantar de Mio Cid*, které pochází v podstatě ze stejného období) došli mediavalisté Carolina Michaëlis de Vasconcelos a Ramón Menéndez Pidal k závěru, že Portugalští žákéři nejevili o tento epický žánr žádný zájem. Dá se říci, že na Iberském poloostrově byl lyrický básnický jazyk formován jazykem galicijsko-portugalským a epický básnický jazyk utvářela španělština. Nicméně António José Saraiva a také Lindley Cintra vyslovili hypotézu o existenci portugalského hrdinského zpěvu (Saraivou označeného jako *Gesta de Afonso Henriques*) poté, co podrobně prostudovali kapitoly některých děl, jako je například španělská *Crónica de Veinte Reyes*, *O livro das linhagens do conde D. Pedro* a především třetí a čtvrtý fragment kodexu z 15. století pocházejícího z kláštera Santa Cruz de Coimbra nazvaného *Terceira Crónica Breve de Santa Cruz de Coimbra* a *Quarta Crónica Breve de Santa Cruz de Coimbra*, které popisují život a činy prvního portugalského krále D. Afonsa Henriquese. Menéndez Pidal prokázal, že tyto zmiňované texty vycházejí ze ztraceného textu, který sám nazval *Crónica Galego-Portuguesa de Espanha e Portugal*, jehož existenci dokazují jiné prameny (Lanciani 1993: 293).

#### *Gesta de Afonso Henriques*

Na základě různých příběhů zahrnutých v dochovaných kronikách předpokládá Saraiva existenci legendového cyklu, jehož hlavní postavou je Afonso Henriques. O jeho vzniku se v *Dicionário da Literatura Medieval Galega e Portuguesa* dočteme mimo jiné následující:

“[...] Parece, de facto, verosímil [...] que um jogral, vivendo provavelmente em Coimbra no fim do século XII ou no princípio do século XIII, tenha querido evocar a personalidade de Afonso Henriques e o seu destino trágico [...].<sup>21</sup>

Původní znění legendy sice není známo, nicméně bylo zjištěno, že se vztahovalo k následujícím událostem:

- boje Afonsa Henriquese proti matce a otčímovi o dědictví hraběte Henriquea
- boj Afonsa Henriquese proti papeži na obranu královské moci
- boj Afonsa Henriquese za nezávislost jeho hrabství proti Alfonsovi VI. leónskému a kastilskému
- útok na Santarém a jeho dobytí
- porážka Afonsa Henriquese v boji proti Fernandu leónskému a kastilskému

Saraiva (1972: 48) zmiňuje, že ohledně původu tohoto legendového cyklu byly vysloveny dvě domněnky. Někteří odborníci se domnívají, že je původu portugalského. Druhý názor je takový, že legendový cyklus má naopak původ leónský. Způsob, jakým je Afonso Henriques líčen jako nepřemožitelný hrdina v boji proti Leóňanům o osamostatnění nového království a také detailní popis místa událostí (převážně krajina kolem Coimbry a jen výjimečně oblast u leónských hranic) spíše podporují verzi o portugalském původu. Ať je původ tohoto cyklu jakýkoliv, zůstává cyklus národní literární památkou, která je symbolem boje za nezávislost a formujícího se národního cítění.

#### *Romány bretaňského cyklu*

Názvem *literatura artušovská* nebo také *romány bretaňského cyklu* se označují texty, které se vztahují k postavě krále Artuše, jeho rytířů a legend kolem nich. S označením *Matéria de Bretanha* (*Matèrie de Bretagne, Matter of Brittany*) přišel ve 13. století francouzský básník Jean Bodel, když ve svém díle *Les Saisnes* označil, že látky hodné literárního zpracování jsou pouze tři: látka francouzská (*chanson de geste*), látka římská (antické romány) a látka bretaňská (artušovské romány).

---

<sup>21</sup> In Lanciani 2000: 293 “[...] Zdá se pravděpodobné, že nějaký žakéř, který pravděpodobně žil v Coimbře koncem 12. století či na počátku století 13., chtěl připomenout osobnost Afonsa Henriquese a jeho tragický osud[...].”

Největší popularity dosáhly v období středověku právě romány artušovské. Do dnešní doby se zachovalo skoro šedesát francouzských středověkých manuskriptů *Estoire del Saint Graal*. Předpokládá se, že v období mezi 13. a 16. stoletím kolovalo po území Francie a jižní Anglie kolem 150 kopií tohoto příběhu. Koncem 13. století, nejspíše asi za vlády Afonsa III. byly francouzské originály z cyklu *Demanda do Graal* přeloženy do portugalštiny. Z nich se dochoval překlad třetí části s názvem *Demanda do Santo Graal (Hledání svatého grálu)* pocházející z 15. století. V jiném rukopise z následujícího století se pak dochoval překlad první části nazvané *José de Arimateia (Josef z Arimateje)*. O druhé části, pojmenované *Merlim (Merlin)* se ví pouze to, že byla součástí knihovny krále Duarta. Okolnosti vzniku překladů prvních dvou částí nejsou známy. Co se týče části třetí, je prokázáno, že rukopis obsahující portugalskou verzi je kopií originálu ze 13. století, který byl přeložen přímo z francouzštiny do portugalštiny. Tento portugalský překlad pak posloužil jako výchozí text pro překlad španělský, který vykazuje mnoho lexikálních i gramatických portugalismů. Portugalský překlad je zajímavý tím, že se jedná o nejstarší, i když nepůvodní, text psaný literární prózou (Saraiva 1972: 54). Hlavními rysy bretaňského cyklu byla novost a nekonzistence. Tehdejší evropská společnost nebyla zvyklá na literaturu založenou na romantických a nadpřirozených prvcích (jako povaha a původ grálu, příběhy o Artušově narození a smrti, kouzla čaroděje Merlina či postava víly Morgany). Tato literatura byla inovativní a přitahovala zájem středověkých čtenářů. Nekonzistence spočívala v rozlišnosti různých verzí a nevyváženosti jednotlivých pasáží, což pravděpodobně tehdejší čtenář ani nedokázal vnímat (Lanciani 2000: 446).

Pro ilustraci uvádíme ukázkou z 25. kapitoly knihy *A Demanda do Santo Graal* (a následně její překlad), ve které se popisuje, jak rytíři Kulatého stolu a král Artuš uzřeli svatý Grál:

Como os da Mesa Redonda houveram da graça do Santo Graal

Grande foi a ledice e o prazer que os cavaleiros da Távola Redonda houveram aquêlo dia, quando se viram todos de-consuu. Asabede que depois que a Távola Redonda foi começada, que nunca todos assim foram assuados, mas aquêlo dia sem falha aveo que foram aí todos, mas depois nunca aí er foram.



Contra a noite, depois de vésperas, quando se assentaram às mesas, ouviram vir um trovão tão grande e tão espantoso, que lhes semelhou que todo o paaço caía. E logo depois que o trovão deu, entrou uma tão grande claridade, que fêz o paaço dous tanto mais claro ca era antes. E quantos no paaço siam, logo todos foram compridos da graça do Espírito Santo e começaram-se a catar uns aos outros, e viram-se mui mais fremosos mui grã peça que soíam a ser, e maravilharam-se ende muito desto que aveo, e não houve aí tal, que pudesse falar por uma grã peça antes siam calados e catavam-se uns aos outros. E êles assim sendo, entrou no paaço o Santo Graal, coberto de um eixamete branco: mas não houve aí tal, que visse quem no trazia. E tanto que entrou aí, foi o paaço todo comprido de bom odor, como se tôdas as espécies do mondo aí fôssem. E êle foi per meio do paaço, de uma parte e da outra, derredor das mesas. E por u passava, logo tôdas as mesas eram compridas de tal manjar, qual em seu coração desejava cada um. E depois que houve cada um o que houve mester a seu prazer, saiu-se o Santo Graal do paaço, que nhuu não soube que fôra dêle, nem por cual porta saíra. E os que antes não podiam falar, falaram então. E deram graças a Nosso Senhor, que lhes fazia tão grande honra e que os assim confrontara e abondara da graça do Santo Vaso. Mas sôbre todos aquêles que ledos eram, mais o era Rei Artur, porque maior mercê lhe mostrara Nosso Senhor que a nhuu rei que antes reinasse em Logres. Desto foram maravilhados quantos aí eram, ca bem lhes semelhou que se lembrara Deus dêles, e falaram aí muito E el-rei disse aos que cabo dêle siam:

- Certas, amigos, muito devíamos a ser ledos, que Deus nos mostrou tão grã sinal de amor, que em tão boa festa, como hoje, de Pentecostes, nos deu a comer do seu santo celeiro.<sup>22</sup>

Jak ti u Kulatého stolu pocítili potěšení ze svatého grálu

Velká byla radost a potešení rytířů Kulatého stolu onoho dne, kdy se všichni shledali. Vězte, že poté co Kulatý stůl započal, se už takhle nikdy nesešli. Onoho dne tam byli bezpochyby všichni, ale to se však už nikdy neopakovalo.

Krátce předtím, než padla noc, zasedli ke stolům a náhle uslyšeli zahřmění tak silné a strašlivé, až se jim zdálo, že se palác bortí. Poté, co zahřmění odeznělo,

---

<sup>22</sup> In Moisés 1965: 36-37

objevil se takový jas, že palác zůstal osvětlen jako nikdy dřív. A kolik jich v paláci bylo, tolik jich pak bylo plno milosti Ducha svatého. Začali se dívat jeden na druhého, stali se mnohem krásnějšími, než bývali a velmi se podívovali nad tím, co se přihodilo. Ani jeden z nich dlouho dobu nebyl schopen promluvit, a tak jen mlčky hleděli jeden na druhého. A jak takhle byli, objevil se v paláci svatý grál pokrytý bílým sametem. Ani jeden z nich však nespatriil, kdo ho přináší. Jakmile se grál objevil, palác se naplnil libou vůní, jako by tam bylo všechno koření světa. Vůně se linula ze strany na stranu, do středu paláce a kolem stolů. A kudy zavanula, tam stoly zaplnily krmí, kterou si každý v hloubi duše přál. Poté, co se každému dostalo podle libosti, vytratil se svatý grál z paláce, aniž by někdo zpozoroval, že je pryč a kterými dvěřmi se vytratil. Poděkovali Pánu Bohu, že je takto pocitil a odhalil jim krásu svatého kalichu. Všichni se radovali, ale nejvíce se však radoval král Artuš, neboť žádnému z králů, co dříve vládli v Logresu, náš Pán takovou přízeň neprojevil. Kolik jich tam bylo, tolik se jich nad tím podívovalo a mělo pocit, že Bůh na ně nezapomněl. A hodně rozprávěli. Král Artuš řekl těm, co byli v jeho blízkosti: “Přátelé, měli bychom se radovat, že nám Bůh projevil takovou přízeň a při tak krásné oslavě, jako je ta dnešní zde v Pentecostes, nám dal pojist ze své svaté sýpky.”

V období trubadúrství převládá lyrická poezie spolu s rytířskými romány. Dalšími literárními či paraliterárními formami, které se pěstují, nicméně v poněkud omezené míře, jsou *crónicas (kroniky)*, *hagiografias (hagiografie)* a *livros de linhagens (knihy rodopisů)*. K rozmachu dějepisectví na Iberském poloostrově do značné míry přispěla existence středověkého latinského dějepisectví, které se rozvíjelo především v klášterech. Velké množství těchto latinsky psaných kronik, z nichž některé spadají do posledních let 12. století a počátku století 13., uveřejnil Alexandre Herculano v *Portugalia Monumenta Historica* (Saraiva 1972:45). Jako další okolnosti, které měly vliv na rozvoj dějepisectví na Iberském poloostrově, uvádí Saraiva tyto:

- tradice založená sv. Isidorem v době vizigótské, který vydal *Cronicon Universal* (Všeobecnou kroniku), o níž se opíraly mnohé latinské traktáty a kroniky, jež předjímal *Crónica General* (Obecná kronika).

- mohutný rozmach arabského dějepisectví, o kterém křesťané měli podle zmínek v překladu díla *Crónica de Mouro Rasis (Kronika Maura Rasise)*<sup>23</sup> určité povědomí. Arabské dějepisectví sice podnítilo zrod dějepisectví portugalského, nemělo však takový význam a vliv jako křesťanské dějepisectví duchovní.
- výskyt výpravných básní pojednávajících o skutečných událostech a osobnostech, které šířili žakéři. Většina těchto básní byla sepsána s poměrně krátkým odstupem od doby, kdy k popisovaným událostem došlo. Z pohledu autorů i posluchačů se nejednalo o pouhou básnickou fikci, ale o zachycení skutečného děje. Hrdinské zpěvy napomáhaly k poznávání národních dějin (tak tomu bylo například v případě španělské Písně o Cidovi).

Mezi způsobem, jakým na historické události nahlíželi žakéři a jakým způsobem je podával klérus, byl značný rozdíl. Latinské dějepisectví se zabírá především hlediskem klerikálním, zatímco žakéři ve svých dílech líčili hlavně skutky králů a šlechticů. Liší se nejen úhel pohledu, ale také styl. Na jedné straně neosobní slavnostní vyjadřování plné různých klišé, které dává přednost nepřímé řeči a na straně druhé vyjadřování méně vybrané, za to však s živým realistickým podáním a častým využíváním dialogu.

#### Kroniky (*crónicas*)

Kronikářských děl, která stavěla na latinské tradici, vzniklo na území Iberského poloostrova nemálo, nicméně především s poetickou produkcí trubadúrskou jejich počet nelze srovnávat. Mnoho kronik, o kterých existují záznamy v jiných dokumentech, se vůbec nedochovalo nebo se dochovaly pouze jejich fragmenty, které pak byly začleněny do jiného díla. Vzhledem ke geografické blízkosti a kulturní provázanosti Portugalska a Španělska a ještě ke všemu v dobách, kdy mnoho autorů tvořilo jak v portugalském, tak španělském jazyce, se odborníkům těžko určuje, v kterém jazyce vlastně dílo vzniklo a která verze je vlastně "jen"

---

<sup>23</sup> Překlad Kroniky Maura Rasise vznikl na portugalském dvoře.

překladem. Zařazení do jednotlivých národních literatur tak může být sporné. Mezi polostrovními kronikářskými počiny můžeme zmínit:

- *Crónica do Mouro Rasis (Kronika Maura Rasise)*

Jedná se o portugalský překlad kroniky z počátku 10. století, jejímž autorem je cordobský historik maurského původu Ahmad ar-Rází. Tuto kroniku přeložil Gil Peres při dvoře portugalského krále D. Dinise. Bohužel rukopis této portugalské verze, jehož existenci potvrzují jiné prameny, se pravděpodobně ztratil při zemětřesení roku 1755.

- *Crónica de vinte reis*

*Tato kronika byla vydána ve dvou verzích.* První z nich, která líčí události do doby, kdy umírá Fernando II., se původně jmenovala *Crónica de Once Reyes*. Druhá verze vznikla o několik let později a navazuje na verzi první. Popisuje dobu od Ferdinandovi smrti.

- *Crónica Geral de Espanha de 1344 (Obecná kronika španělská z roku 1344)*

Z této kroniky, kterou nechal vyhotovit hrabě D. Pedro de Barcelos, se dochovala pouze španělská verze. Otázka, v jakém jazyce byla kronika původně sepsaná, nebyla dosud zodpovězena. Existuje pět hypotéz ohledně této záležitosti - první hypotéza říká, že kroniku mohl sepsat portugalský autor španělsky, což by nebylo vzhledem k vzájemným kulturním vztahům nijak zarážející; druhá hypotéza předpokládá, že kronika mohla být sepsána Španělem, který byl zvyklý psát galicijsko-portugalsky; zastánci třetí hypotézy se domnívají, že kronika byla sepsána portugalským písařem, který při opisování španělského textu do něj nevědomky zanesl výrazy ze svého rodného jazyka; čtvrtá hypotéza říká, že text mohl napsat španělský autor, který vycházel z portugalských pramenů, z nichž přenesl do textu určité výrazy; poslední hypotéza vychází z toho, že kroniku sepsal Španěl podle portugalského originálu a z neznalosti či pohodlnosti text prosytil výrazy převzatými z originálu (Carvalho 2001: 218).

#### Hagiografie (*hagiografias*)

Od počátku 13. století se na Iberském poloostrově začínají v hojnější míře objevovat různé texty o životě a osudech světců, nicméně ty nejstarší pocházejí z 10. a 11. století. Primitivní ukázky středověké hagiografie na území Portugalska je

třeba hledat v legendách o místních mučednících, ať už tvoří či netvoří součást *Passionarium Hispanicum* (Lanciani 2000: 307). Vzhledem k povaze těchto textů a k tomu, že jejich autory byly příslušníci kléru, je zde jasná převaha jazyka latinského. Mezi životopisy svatých patří mimo jiné:

- *Vita S. Fructuosi (Vida de S. Frutuoso)*

Jedná se o první písemnou památku hagiografického textu, která se dochovala na portugalském území. Pochází ze 7. století a pojednává o životě biskupa z Bragy, který sehrál klíčovou úlohu při formování klášterního života na západě Iberského poloostrova. Autor tohoto životopisného díla je neznámý.

- *Vita de S. Geraldí (Vida de São Geraldo)*

Tento životopis byl sepsán Bernardem, který byl společníkem Geralda, zastávajícího funkci arcibiskupa z Bragy v letech 1096 až 1108. Původním záměrem tohoto díla bylo spíše ponaučit o víře ty méně znalé, než zachytit samotný život sv. Geralda.

- *Vita Telloonis archidiaconi (Vida de D. Telo)*

Text vznikl v coimberském Mosteiro de Santa Cruz a jeho autorem je Pedro Alfarde. Ani zde není jeho záměr primárně biografický, obsahuje totiž dokumenty týkající se kláštera, ať už jde o různá práva či koncese.

- *Vita S. Theotonii (Vida de São Teotónio)*

Neznámým autorem, který však byl evidentně žákem sv. Teotónia, byl sepsán životopis tohoto světce, jenž byl prvním převorem coimberského kláštera Santa Fe. V tomto díle vyjadřuje autor hlubokou lítost Teotóniovou nad smrtí.

- *Vita Fr. Gillii Sanctarenensis (Vida de Fr. Gil de Santarém)*

Tento nedochovaný text, který vznikl ve 13. století, pocházel z pera dominikána Pedra Paise. V 16. století se o něj opírali různí autoři jako například Baltazar de S. João a André de Resende. Vzhledem k tomu, že se původní Paisův text nedochoval, není možné určit, zda smlouva s ďáblem, která se váže k legendě o sv. Gilovi a kterou popisují dva výše zmiňovaní, je jejich výtvozem nebo byla obsažena už v Paisově díle.

- *Vita de Sanctae Eirene (Lenda de Santa Iria)*

Jedná se o jedno z mála hagiografických děl, které nebylo psáno v latině, ale v románštině. Bohužel se však nedochovalo. Nejstarší zmínka o tomto textu se nachází v breviáři z Bragy z roku 1470.

#### Knihy rodopisů (*livros de linhagens*)

Tyto knihy byly sepisovány za účelem zpřehlednění příbuzenských vztahů především u příslušníků urozených vrstev společnosti. Sloužily jako zdroj informací ohledně dědických nároků a různých práv (spadaly sem třeba práva na splátky, které kostely nebo kláštery dlužily svým zakladatelům a jejich potomkům - tzv. *padroado* nebo přednostní právo při prodeji movitých i nemovitých statků - tzv. *avoenga*). Dále pomáhaly při zjišťování, zda se v případě sňatku nejedná o *casamento em pecado*, za které byl považován manželský svazek mezi příbuznými do šestého kolene, jenž církev zakazovala. Tyto rodopisné knihy se dochovaly celkem čtyři. První dvě pocházející z počátku 13. století jsou pouhým soupisem jmen zaneseným do genealogických stromů. Saraiva (1972: 48) spojuje jejich vznik obdobím kolem roku 1270 u první z nich, vznik druhé situuje do doby kolem roku 1340. Třetí a čtvrtou knihu nechal sepsat D. Pedro de Barcelos, syn krále D. Dinise. Tyto spisy už mají určité literární ambice. V třetím svazku jsou genealogické spojitosti provázány s různými k nim se vztahujícími zajímavými vyprávěními, jako je legenda o hradu Gaia nebo zachycení bitvy u Salada, které jsou vylíčeny věrným a barvitým způsobem (Moisés 1965: 38). Kniha popisuje mimo jiné příběhy, se kterými se v obměněné podobě setkáváme u autorů, jako je Shakespeare (povídka o králi Learovi) nebo Herculano (povídka o divožence a o mořské víle čili Siréně). Čtvrtá kniha je již beletristického rázu, vedle folklórních námětů domácích i evropských obsahuje i překlady nebo úpravy francouzských rytířských románů. Jsou zde realistickým způsobem zachyceny různé únosy, násilnosti, odplaty, které se mísí s kavalírskými skutky. Tento svazek začíná genealogickými dějinami světa od Adama až po Ježíše Krista, přes historii Hebrejců, římské vládce, krále Artuše objevujícího se v románech bretaňského cyklu, až po Reconquistu (Saraiva 1972: 49). *Livros de linhagens* jsou zajímavější spíše z hlediska literárněhistorického než estetického. Vedle těchto rodopisných knih se také dochoval genealogický záznam sedmi generací patronů kostela v Borba de Godim ve Felgueiras, který je zapsaný v jednom spise *královského*

šetření (*iquirição régia*) z roku 1136 či 1137. Další samostatný text pocházející ze 13. století je sepsán ve formě jakési poznámky ohledně nejbližších potomků Menda Monize, který byl bratrem Egase Monize. Tento text byl přidán k *Livro dos Testamentos* do Mosteiro de Paço de Sousa, a později, zhruba kolem roku 1325, byl zahrnut do textu pojednávajícím o rodině de Gouviães, který sepsal mnich Estêvão ze Salzedas. Tyto výše zmiňované texty, které pocházejí ze stejného období jako dochované *Livros de linhagens*, mají velký význam, neboť dokládají existenci genealogických zápisů soukromého rázu (Lanciani 2000: 49).

## Závěr

Závěry plynoucí z práce, která si kladla za cíl zmapovat zrod a počátky portugalského písemnictví lze shrnout následujícím způsobem:

Od doby, kdy na přelomu 19. a 20. století začaly vznikat opravdu seriózní výzkumy týkající se vývoje portugalského jazyka a tedy potažmo i nejstarších písemných památek, které jsou jediným vodítky, na jejichž základě mohou odborníci z různých oblastí společnými silami (ať jde o lingvisty, filology, historiky či paleografy) rekonstruovat jednotlivé vývojové fáze daného jazyka, uplynulo víc než sto let. Za tu dobu se vědecké poznatky ohledně dějin portugalského jazyka jednak znásobily, jednak zpřesnily. Některé tehdejší teorie a názory jsou již překonány.

Velký význam pro bádání v oblasti nejstarších portugalských textů měla práce Avelina de Jesus da Costy, Lindley Cintry, Ruie de Azeveda a Manuela de Paiva Boléa zvláště v 60. a 70. letech. Roku 1957 po prozkoumání různých dokumentů došel Avelino de Jesus da Costa k názoru, že text nazvaný *Auto de Partilhas* datovaný rokem 1192, nemůže v žádném případě pocházet z té doby. Svůj názor a důvody, které ho k němu vedly, konzultoval s kolegy, kteří text také podrobili rozsáhlé analýze. Nakonec se shodli na tom, že Costova domněnka je pravdivá a jeho teorii tak uznali za obecně platnou. Ke stejnému názoru došli i ohledně druhého textu *Testamento de Elvira Sanches* (někdy nazývaného *Testamento de 1193*). Tímto způsobem tedy došlo k posunu v pořadí nejstarších portugalsko-galicijských textů. Na první místo se dostaly *Notícia de Torto* a *Testamento de Afonso II* z roku 1214. Nové pořadí pak platilo do té doby, než Ana Maria Martins provedla průzkum archivních inventářů, ke kterému ji motivovala domněnka Avelina de Jesus da Costy, že v různých archivech je skryto ještě mnoho neprobádaných starých textů. Martins skutečně ve fondu kláštera São Pedro de Pedroso (uchovaném v Torre de Tombo) objevila dosud neznámý svitek pergamenů a po detailním prozkoumání textů došla k závěru, že se jedná o texty, z nichž by některé mohly být ještě starší než *Notícia de Torto* a *Testamento de Afonso II*. S přihlédnutím k novým poznatkům tak Martins považuje za nejstarší galicijsko-portugalské texty *Notícia de Fiadores de Paio e Soares Romeu*, *Anotação de despesas de Pedro Parada* a *O Pacto entre Gomes Pais e Ramiro*



*Pais*. Ivo Castro se kloní k jejímu názoru. José Antonio Souto Cabo také považuje za nejstarší text *Notícia de Fiadores*, nicméně se s Martins neshoduje v dataci. Pro Emiliana však zůstává nejstarším textem *Notícia de Torto*. I Souto Cabo, který přibližně ve stejnou dobu jako Ana Maria Martins provedl průzkum v archivech, také objevil několik dosud nevydaných textů. Ve svém článku *Novas perspectivas sobre a génese da scripta romance na área galego-portuguesa. Textos e contextos* z roku 2004 uveřejnil vlastní seznam nejstarších textů. O rok později vydala Ana Maria Martins článek *O primeiro século do português escrito*, kde řadí nejstarší galicijsko-portugalské texty odlišným způsobem než Souto Cabo. Je tedy patrné, že názory odborníků na pořadí nejstarších galicijsko-portugalských písemných památek jsou nejednotné a dokonce se mezi sebou obviňují z uveřejňování závěrů, které považují za nedostatečně podložené.

Nicméně je třeba zmínit skutečnost, že bibliografické materiály týkající se nejstarších portugalských (či galicijsko-portugalských) textů, o které se tato práce opírala, vznikly z převážné většiny v posledních dvou desetiletích 20. století. Dá se tedy předpokládat, že se od té doby mohly objevit nové skutečnosti a mohlo dojít k dalším posunům na seznamu nejstarších textů, o čemž také vypovídá aktualizovaný seznam textů uveřejněný Josém Antoniem Souto Cabem roku 2014 v článku *Os primeiros textos escritos em galego-português: revisão e balanço*.

S přihlédnutím k velkému množství archivů a neustálému technickému vývoji, který odborníkům zjednodušuje práci a umožňuje rychlejší výměnu informací, lze také předpokládat, že tento stav není konečný a že by k změnám do budoucna mohlo dojít s kratším rozestupem než v minulém století.

## Bibliografie

CASTRO, Ivo. A primitiva produção escrita em português. Orígenes de las lenguas romances en el Reino de León. Siglos IX-XII. León, Centro de Estudios e Investigación San Isidro, 2004, vol II. [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: <[http://cvc.instituto-camoes.pt/hlp/biblioteca/estudos\\_de\\_cronologia.pdf](http://cvc.instituto-camoes.pt/hlp/biblioteca/estudos_de_cronologia.pdf)>

CASTRO, Ivo. *Curso de História da Língua Portuguesa*. Lisboa: Universidade Aberta, 1991. ISBN 972-674-074-6.

COHEN, Rip. *500 cantigas d'amigo*. Porto: Campo da letra, 2003. ISBN 972-610-590-0.

COSTA, Avelino de Jesus. Os Mais Antigos Documentos Escritos em Português: revisão de um problema histórico-linguístico. *Estudos de cronologia, diplomática, paleografia e histórico-linguísticos*. 1992. pp. 169-256. Porto: Sociedade Portuguesa de Estudos Medievais. [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: <[http://cvc.instituto-camoes.pt/hlp/biblioteca/estudos\\_de\\_cronologia.pdf](http://cvc.instituto-camoes.pt/hlp/biblioteca/estudos_de_cronologia.pdf)>.

CUNHA, Celso. CINTRA, Lindley. *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. 15<sup>a</sup> edição. Lisboa: Edições João Sá da Costa, 1999. ISBN 972-9230-00-5.

ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda*. Praha: Pražská imaginace, 1997. ISBN 80-7110-183-4.

ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-85885-96-4.

ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico, 1998. ISBN 80-85839-24-5.

DIAS, Aida Fernanda. *História Crítica da Literatura Portuguesa. Volume I. A idade Média*. Lisboa/São Paulo: Editorial Verbo, 1998.

DOČKALOVÁ, Jitka. *Vývoj latiny od prvních písemných památek po karolinskou renesanci*. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Olomouc. 2012.

EMIALIANO, António. Observações sobre a produção primitiva portuguesa a propósito do dois testemunhos do Testamento de Pedro Fafes de 1210. *Verba*, 2003, vol. 30, p. 203-236. ISSN 0210-377X. [cit. 2015-07-03]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/3777652/Observações\\_sobre\\_a\\_produção\\_primitiva\\_portuguesa\\_a\\_propósito\\_dos\\_dois\\_testemunhos\\_do\\_Testamento\\_de\\_Pedro\\_Fafes\\_de\\_1210](https://www.academia.edu/3777652/Observações_sobre_a_produção_primitiva_portuguesa_a_propósito_dos_dois_testemunhos_do_Testamento_de_Pedro_Fafes_de_1210)>.

GARGALLO GIL, José Enrique. BASTARDAS, Maria Reina. *Manual de lingüística románica*. Barcelona: Editorial Ariel, 2007. ISBN 978-84-344-8268-5.

HRICSINA, Jan. Hledání nejstaršího portugalského textu. *Časopis pro moderní filologii* 95, 2013, Č. 2, s. 181–191. ISSN 0008-7386. [cit. 2015-07-03]. Dostupné z: [http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-983dbc90-6726-4518-a7e2-cb4b655eaf4c/c/Jan\\_hricsina\\_181-191.pdf](http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-983dbc90-6726-4518-a7e2-cb4b655eaf4c/c/Jan_hricsina_181-191.pdf)>.

LANCIANI, Giulia. TAVANI Giuseppe. *Dicionário da Literatura Medieval Galega e Portuguesa*. 2a edição. Lisboa: Editorial Caminho, 1993. ISBN 972-21-0871-9.

MARTINS, Ana Maria. A emergência do português escrito na segunda metade do século XII. (Dis)cursos da Escrita: Estudos de filoxía galega ofrecidos en memoria de Fernando R. Tato Plaza, ed. Rosario Álvarez & Antón Santamarina. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza. 491-526. [cit. 2015-07-03] Dostupné z: [http://www.clul.ul.pt/files/ana\\_maria\\_martins/MartinsEmergencia.pdf](http://www.clul.ul.pt/files/ana_maria_martins/MartinsEmergencia.pdf)>

MARTINS, Ana Maria. O Primeiro Século do Português Escrito. *Nosa Lyngoage Galega. A Emerxencia do Galego como Lingua Escrita na Idade Media*, ed. Ana Boullón Agrelo. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega & Instituto da Lingua Galega. 161-184. 2007. [cit. 2015-07-03]. Dostupné z: [http://www.clul.ul.pt/files/ana\\_maria\\_martins/MartinsPrimeiroSeculo.pdf](http://www.clul.ul.pt/files/ana_maria_martins/MartinsPrimeiroSeculo.pdf)>.

MOISÉS, Masaud. *A Literatura Portuguesa*. 3a edição. São Paulo: Editôra Cultrix, 1965.

OSTRÁ, Růžena. *Přehled vývoje románských jazyků I. Lidová latina. Francouzština*. Praha: SPN, 1980. ISBN 80-210-0151-8.

OSTRÁ, Růžena. SPITZOVÁ, Eva. *Úvod do studia románských jazyků*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-258-7.

PAIVA BOLEÓ, Manuel de. SANTOS SILVA, Maria Helena. O mapa dos dialectos e falares de Portugal Continental. In *Curso de História da Língua Portuguesa*. Leituras complementares. Lisboa: Universidade Aberta, 1991. ISBN 972-674-073-8.

PULTROVÁ, Lucie. URBANOVÁ, Daniela. *Archaická latina*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN - 80-246-1165-1.

SARAIVA, António José. LOPES, Óscar. *Dějiny portugalské literatury*. Praha: Odeon, 1972. ISBN 01-083-72.

SOARES CARVALHO, João. As crónicas anteriores à Crónica Geral de Espanha de 1344. In *História da Literatura Portuguesa*. Volume 1. Lisboa: Publicações Alfa, 2001. ISBN 972-626-257-7.

SOUTO CABO, José António. Novas Perspectivas sobre a Génese da Scripta Romance na Área Galego-Portuguesa. Textos e Contextos. *Aemilianense*. 2004. I. 569-599. [cit. 2015-07-03]. Dostupné z: <<http://dialnet.unirioja.es/servlet/autor?codigo=575802>>.

SOUTO CABO, José António. Os primeiros textos escritos em galego-português: revisão e balanço. Revista galega de filoloxía, monografía 9. Lingua, texto, diacronía. Estudos de lingüística histórica. 2014. ISBN 978-84-9749-609-4. [cit. 2015-07-02]. Dostupné z: <[https://www.academia.edu/10340715/Os\\_primeiros\\_escritos\\_em\\_galego-português\\_revisão\\_e\\_balanço](https://www.academia.edu/10340715/Os_primeiros_escritos_em_galego-português_revisão_e_balanço)>.

ŠABRŠULA, Jan. Et alii. *Úvod do srovnávacího studia románských jazyků*. 1. svazek. Praha: SPN, 1980. ISBN 17-133-80.

ŠABRŠULA, Jan. Et alii. *Úvod do srovnávacího studia románských jazyků*. 2. svazek. Praha: SPN, 1980. ISBN 17-134-80.

ŠABRŠULA, Jan. *Úvod do srovnávacího studia románských jazyků (pro začínající romanisty)*. Ostrava: Ostravská Univerzita, 1994. ISBN-80-7042-407-9.

TEYSSIER, Paul. *História da Língua Portuguesa*. 8<sup>a</sup> edição portuguesa. Lisboa: Livraria Sá da Costa Editora, 2001. ISBN 972-562-129-8.

VIDIERA LOPES, Graça. *A Sátira nos Cancioneiros Medievais Galego-Portugueses*. Lisboa: Editorial Estampa, 1994. ISBN 972-33-1079-1.

WEBER, Petr. *Odras staré portugalštiny v dialektech současné evropské portugalštiny*. Diplomová práce. Karlova univerzita, Filozofická fakulta. Praha. 2013.

ZAVADIL, Bohumil. *Vývoj španělského jazyka I*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-8.